

SORAKUOPPIEN SANKARIVAINAJAT

**Vuoden 1918 sisällissodan punaisten jälkikäteen
hautaan siunaaminen sovinnon välineenä Suomen
evankelis-luterilaisessa kirkossa 1990-2010-luvuilla**

Hanna Kuusela
Kandidaatintutkielma
Suomen historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2024

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historia ja etnologia
Tekijä Hanna Katriina Kuusela	
Työn nimi Sorakuoppien sankarivainajat. Vuoden 1918 sisällissodan punaisten jälkikäteen hautaan siunaaminen sovinnon välineenä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1990-2010-luvuilla.	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Kandidaatintutkielma
Aika Kevät 2024	Sivumäärä 30

Tiivistelmä

Historian kandidaatintutkielmani tehtävänä on selvittää hautaan siunaamista erityisenä sovinnon välineenä, kun siunattavina ovat olleet vuoden 1918 Suomen sisällissodan punaisen osapuolen vainajat ja siunaustilaisuudet on pidetty miltei sata vuotta heidän kuolemansa jälkeen.

Sisällissodan punaisista miltei kaikki olivat evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä, sillä lain mukaan oli kuuluttava johonkin uskonnolliseen yhdyskuntaan. Moni sodassa tai sen jälkeen alkaneissa puhdistus- ja rankaisutoimissa surmansa saanut punainen jäi kuitenkin hautaamatta kuten kirkon jäsenelle kuului. Joukkohautoihin, sorakuoppiin vuosikymmeniksi unohdetut vainajat olivat perheenjäsenilleen ja läheisilleen kipeä asia ja muistuttivat epätasa-arvoisesta kohtelusta, jota kirkko oli harjoittanut. Jo ennen sisällissodan puhkeamista kirkkoa kohtaan rakoillut työväestön luottamus mureni myös sen asettuessa sodan voittajan puolelle. Kirkko ei ollut sodan osapuoli, mutta sisällissodan myötä se hylkäsi osan keskeisistä tehtävistään ja otti paikkansa valkoisen esivallan ja rankaisijan rinnalla. Se mikä tuolloin meni rikki, jäi vuosikymmeniksi odottamaan sovitusta.

Papit siunasivat punaisia vainajia jo sodan aikana ja vaihtelevasti sen päättymisen jälkeen. Toisen maailmansodan päätyttyä myös punaiset tunnustettiin aiemmasta poiketen sankarivainajiksi ja heidän muistoaan oli mahdollista viettää ja kunnioittaa avoimemmin, kuten uusia sisällissodan muistomerkkejä pystyttämällä erityisesti punaisten muistolle. Samoihin aikoihin myös hautaan siunaamisia toimitettiin joissain Suomen seurakunnista. Varsinainen ilmapiirin ja keskustelujen avartuminen tapahtui kuitenkin vasta 1990-luvulla, jolloin punaisten haudoista paljon huolehtineet työväenyhdistykset ja luterilainen kirkko alkoivat yhdessä omaisten ja muiden paikallistahojen kanssa sopia ja suunnitella punaisten siunaustilaisuuksia tai muistojuhlia. Siunaamisten edellytyksenä oli useimmiten pitkä prosessi hautapaikkojen paikantamisessa ja vainajien tunnistamisessa. Joissain tapauksissa punaiset vainajat oli siirretty joukkohautoista virallisiin hautausmaihin jo aiemmin, mutta jätetty siunaamatta, toisten kohdalla jopa oli tehtävä ensin siirtäminen.

Toimittaessaan hautaan siunaamisia 1990-2010-luvuilla piispat toimittivat sovinnon työtä, kirkon tehtävää, josta punaiset vainajat olivat itse jääneet paitsi aiemmin, mutta joka oli myös avaimena suomalaisessa yhteiskunnassa käytävässä keskustelussa sisällissotamenneisyydestä ja sovinnosta. Kirkko sai myös kritiikkiä toimistaan, sillä vainajien vakaumusta tai heidän omaistensa mielipidettä ei useinkaan voitu kysyä. Kirkon toiminta myös nähtiin liian myöhään koittaneena palsamointina ja jopa tekopyhänä. Yksityishenkilön kanneltua 2000-luvun puolivälissä siunaustilaisuuksista, eduskunnan apulaisoikeusmies teetti kirkolla niistä laajemman selvityksen, josta käy ilmi, että melkein kaikissa hiippakunnissa siunauksia ja muistojuhlia oli vietettykin, mutta toisaalta tarkat tiedot vainajista ja siunaustilaisuuksien muista taustoista olivat osittain vielä puutteelliset. Apulaisoikeusasiames Jukka Lindstedtin ratkaisu asiassa kuitenkin oli, ettei evankelis-luterilainen kirkko ole syyllistynyt rikkomaan mitään lakia toimittaessaan punaisten siunaamisia jälkikäteen. Hän myös näki siunaustilaisuudet sovinnon eleenä menneisyyttä

kohtaan. 2010-luvulla merkittävä vuosi sisällissodan sovinnon kannalta oli 100-vuotisjuhlavuosi 2018. Vielä tuolloinkin punaisia siunattiin ja osa prosesseista hautaan saattamisessa oli vielä kesken. Vuonna 2018 piispojen viesti suomalaisille kuitenkin oli, että kirkko oli valmis katsomaan menneisyytensä virheitä ja sodassa aiheuttamaansa pahaa. Hautaan siunaaminen on ollut evankelis-luterilaisessa kirkossa erityinen sovinnon väline, sillä teologisesti se kuvaa kaikkien ihmisten yhdenvertaisuutta niin elämän kuin kuolemankin edessä. Toisaalta hautaaminen arvokkaasti ja viivytyksettä on myös kirkkolakiin kuuluva velvoite: se on osa yhteisöön kuulumista ja osa kirkon vastuuta omistaan. Sisällissodan jälkitulkinnoissa kirkon armottomuus saattoi perustua olettamukseen, että työväestö ja punaiset olivat hylänneet kirkon eivätkä he ansainneet edes kunniallista hautausta. Sovinnon tulkinnoissa Turun piispa Kaarlo Kallialan sanoin vuonna 2018: ”Kaikki saatellaan, kaikki siunataan.”

Tutkimusmetodini on ollut laadullinen tutkimus, jossa erityisesti diskurssianalyysi on palvellut. Lähteistä olen etsinyt ns. sovinnon diskursseja, ja tutkinut kirkossa esiintynyttä puhetta ja kieltä – papiston ja piispojen – suhteessa punaisten hautaan siunaamiseen ja sovintoon. Hautaan siunaamisia ja muistojuhlia tai sovintovuoden palveluksia toimittaneet piispat ovat puhuneet paljon sovinnosta, mutta tutkielmani kannalta merkittävimpiä ovat olleet puheet tai tekstit, joissa sisällissotavuoden siunaamatta jättäminen on tunnustettu rikkomukseksi tai virheeksi, ja jälkikäteen hautaan siunaaminen aktiksi, jolla menneisyydessä rikottu on haluttu sovittaa. Kutsun tätä sovinnon välineeksi. Hautaan siunaamisten yhteydessä on myös käynyt ilmi, että piispat tai papit eivät ole ottaneet sovintoa yksityiseksi tehtäväkseen, vaan sillä on korostettu nimenomaan kirkon yhteistä vastuuta.

Asiasanat

Hautaan siunaaminen, papisto ja Suomen sisällissota, punaisten joukkohaudat, punaisten jälkikäteen hautaan siunaaminen, sisällissodan sovinto, sovinnon väline, Suomen evankelis-luterilainen kirkko ja sisällissota

Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto

Muita tietoja

SISÄLLYS

- 1 JOHDANTO
- 2 SURMA JA SURU
 - 2.1. "EI PAPPEIN SIUNAUSTA KAIPAA TOMUNI."
 - 2.2. PUNAISTEN HAUTAAMINEN VUONNA 1918
- 3 HAAVAT JA SOVINTO
 - 3.1. "MITÄ HAAVOJA PAPIT NYT PARANTAVAT?"
 - 3.2. PUNAISTEN HAUTAAN SIUNAAMINEN JÄLKIKÄTEEN
 - 3.3. SOVINTO AVOIMENA JA PÄÄTTYMÄTTÖMÄNÄ PROSESSINA
- 4 JOHTOPÄÄTÖKSET
- 5 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS
- 6 LIITTEET

1 JOHDANTO

”Velj, isä, äiti, sisar meitä älä enää etsi, tähän leposijan saimme.”

Nämä sanat on kaiverrettu Vilppulan hautausmaalle pystytettyyn sisällissodan punaisten uhrien muistomerkkiin. Vanha hautamuistomerkki sai vuonna 1994 lisäosan, jossa yllä mainitut sanatkin ovat. Lapuan hiippakunnan silloinen piispa Yrjö Sariola siunasi Vilppulan, Mäntän sekä lähialueiden joukkohautoihin haudatut punaiset vainajat 17.9.1994, toimittaessaan piispantarkastusta Vilppulan seurakunnassa. Piispa Sariola korosti puheessaan hautaan siunaamisen ja sovinnon yhteyttä.¹

Tutkimustehtäväni on selvittää vuoden 1918 Suomen sisällissodan punaisten vainajien jälkikäteen hautaan siunaamista 1990-2010-luvulla evankelis-luterilaisessa kirkossa sovinnon välineenä. Tarkastelen myös hautaan siunaamisia osana sovintoprosessia kirkossa ja yhteiskunnassa. Punaisten vainajien määritelmä koskee työssäni paitsi punakaartissa taistelleita, myös heidän mahdollisia läheisiään. Yksittäisten ihmiskohtaloiden sijasta tarkastelen punaisia enemmänkin kollektiivisesti. Pyrin tutkielmassani selvittämään lyhyesti myös, miten sisällissodan punaisen osapuolen hautaamiseen vaikuttivat ja miten niissä näkyivät sisällissodan tapahtumat loppuselvittelyineen ja toisaalta kirkon ja papiston asenteet vuonna 1918. Ilman itse sotavuoden tapahtumien analyysia, sitä mikä ”meni rikki”, on mahdotonta analysoida sovintoa, mikä myöhemminä vuosikymmeninä rakentui. Tässä tutkielmassa sovinto määrittyy lähinnä kirkollisen hautaan siunaamisen kautta.

Tutkielmani tärkeimpinä lähteinä ovat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojen kirkkohallitukselle antamat tiedot sisällissodan punaisten vainajien hautaan siunaamistilaisuuksista, kirkkohallituksen selvitys koko kirkon osalta sekä eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle vuonna 2006 tehty siunaamisia koskeva kantelu ja sen ratkaisu. Lähetin alkusyksystä 2023 hiippakuntiin ja lopulta myös kirkkohallitukseen tutkielman liitteenä olevan, vapaamuotoisen kyselyn, johon hiippakunnista ja seurakunnista saamani vastaukset täydensivät siunaamisia koskevaa lähdeaineistoa. Merkittävin kooste tuli kuitenkin kirkkohallitukselta, jonka toimittamassa

¹Punaisten hautamuistomerkki Vilppulan hautausmaalla. Sariola 1994.

aineistossa oli edellä mainittujen asiakirjojen lisäksi myös uutisia ja mielipidekirjoituksia aiheesta. Kirkkohallitus teetti selvityksensä hiippakunnissa saatuaan siis eduskunnan apulaisoikeusasiamieheltä lausuntopyyntön. Pyyntön taustalla ollut yksityishenkilön tekemä kantelu koski ensisijaisesti Tampereen hiippakunnan piispan toimintaa, mutta siinä kyseenalaistettiin myös yleisellä tasolla jälkikäteen toimitettujen siunaamisten oikeutus. Lähteinäni olen myös käyttänyt joitain piispojen siunauspuheita, saarnoja, haastatteluja ja muita kirjoituksia, muistitietotutkimuksiin koottuja aikalaiskertomuksia, sekä sanomalehti- ja verkkouutisia ja mielipidekirjoituksia. Koko lähdeaineisto sijoittuu ajallisesti 1990-2010-luvuille.

Kirkon asemaa ja toimintaa sisällissodan aikana ovat tutkineet muun muassa Kirsti Kena ja Ilkka Huhta. Tutkimusta sodanaikaisista hautaustavoista ja kuolemantapausten käsittelystä on myös runsaasti erityisesti muistitiedon osalta, samoin sisällissodan yleisteoksia, joissa myös kirkon osuutta käsitellään.² Sisällissodan jälkeisten, erityisesti lähimpien viime vuosikymmenien osalta lähdeaineiston analyysi nostaa esiin kirkossa ja yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia, joista muutoksista monet juuri kirkon sisällä. Sisällissodan aikana ja jälkeen siunaamatta jääneet ja jätetyt punaiset vainajat jäivät tuolloin vaille kristillistä hautausta ja teologisesti ymmärrettynä vaille sitä kuolemanjälkeisen elämän toivon sanomaa, jolla kirkko on aina lohduttanut omiaan kuoleman edessä. Sovinto voi rakentua vasta kun ensin on rikkoutunut jotain: tässä tapauksessa ”rikottua” on ollut esimerkiksi kirkon vastuu ja velvollisuus jäseniään kohtaan, mitä tulee hautaan saattamiseen – toisaalta luottamus ja olettaus, että kirkko on hädässä heikomman puolella ja lähimmäisenrakkauden asialla. Sisällissodassa luterilainen kirkko näin toimiessaan jopa luopui raamatullisesta ihmiskäsityksestään. Nyky- tai viimeisten vuosikymmenien kirkko sen sijaan on ollut surussa ja kuolemassa inhimillinen, ihmisten rinnalla kulkija, auttaja ja lohduttaja, joka kantaa huolta vainajan omaisista sekä siunaa hautaan paitsi jäsenensä, omaisten toiveesta myös kirkkoon kuulumattomat, mikäli vainajan vakaumus ei sitä estä. Siunaustilaisuuksien kautta on ollut mahdollista pohtia paitsi haavoja ja vääryyttä, myös sovintua ja sovintoa – näitä kaikkia kirkon toimijuudesta käsin. Teologinen ja historiantutkimus kirkon roolista sisällissodan aikana tuovat esiin toisaalta tarpeen ymmärtää menneisyyttä tai sen ihmisten motiiveja toimia.³ Tarkastelen lähteitä ja

² Kirkon toiminnasta sisällissodan aikana mm. Huhta 2009, Huhta 2010 ja Kena 1979

³ Kirkkohallitus 2009, 83-85.

tutkimusaineistoa lähinnä laadullisen tutkimusstrategian ja -metodin kautta. Diskurssianalyysi on ollut avain tutkiessani päälähteitä, tutkimuskirjallisuutta, puheita, saarnoja ja kirjoituksia ja pohtiessa punaisten siunaustilaisuuksien sovintoluonnetta ja -merkitystä. Kieli ja sanat ovat luoneet merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta myös kysymyksessä sisällissodan vainajien siunaamisesta.⁴

Rauhasta sovintoon on pitkä matka: sisällissodan sovinnon voi katsoa olevan edelleen kesken. Punaisten hautaan siunaaminen pitkällä aikavälillä ja toisaalta olettaen, etteivät kaikki ole tulleet eivätkä koskaan tule siunatuiksi: surun ja muistamisen ja menneisyyden mahdollisen ymmärtämisen kysymykset ovat läsnä kaiken aikaa. Sodan jälkeen tapahtuneet hautaamiset ovat punaisten osalta olleet sorakuoppia ja joukkohautoja, muistomerkkikieltoja ja vaiettua suruakin. Hautaaminen on eräs merkittävä symboli ihmisten samanarvoisuudelle: jokainen vainaja on saatettava hautaan kunnioittavasti, kuten ajantasainen hautaustoimilaki sanoo.⁵ ”Sorakuoppien sankarivainajat” tutkielmani otsikkona muistuttaa paitsi, että sodassa ei lopulta ole sankareita vaan uhreja, myös, että kirkon osa hautaan saattajana ei ole vain hengellinen tai uskonnollisen ajattelun kuva. Hautaan siunaaminen tekee erityisesti näkyväksi sen, että kristillinen, Raamatusta nouseva ihmiskäsitys nojaa jokaisen ihmisen ainutkertaiseen ja luovuttamattomaan arvoon.⁶

2. SURMA JA SURU

2.1. ”Ei pappein siunausta kaipaa tomuni.”

”On kulkumetsän siimeksessä jossa lepäjän
Ja hongat siellä virittävät mulle virsiään
Ei kelloin ääni häiritse mun ikiuntani
ei pappein siunausta kaipaa tomuni”

Punaisten lauluperinteestä tutuimpia lauluja jo sodan aikana ja sen päätyttyä vankileireiltä on Kuolemantuomitun hyvästijättö, josta yllä oleva säkeistö on.⁷ Laulun sanat viittaavat paitsi siihen, että sodan punaisen osapuolen väessä oli myös heitä, jotka eivät pappia kaivanneet haudalleen,

⁴ Diskurssianalyysistä mm. Suoninen 1999, 17-36.

⁵ Hautaustoimilaki 2003, 1 luku 2§.

⁶ Katekismus 1999.

⁷ Saulo 2018.

sekä myös laajemmin siihen, että jo ennen sisällissodan syttymistä työväestön ja kirkon suhteissa oli jännitteitä. Sodan päiviin tultaessa kirkon aseman kyseenalaistaminen oli tosiasia ja osan suomalaisista järjestäytyminen sotaan tarkoitti myös nousua kirkkoa ja sen arvoja vastaan. Juuri sisällissodan aattona kokoontuneet itsenäisyyden ajan ensimmäiset evankelis-luterilaisen kirkon Kirkkopäivät piispankunnan johdolla oli ilmaissut huolensa ajan levottomuuden vuoksi, sekä vedonnut rauhaan ja sovintoon. Helsingin Kalliossa kokoontunut kirkkoväki piispoista herätysliikevaikuttajiin ja seurakuntalaisiin ei tosin ollut yksimielinen, miten kirkon tulisi suhtautua yhteiskunnallisiin asioihin. Arkkipiispa Gustav Johanssonin kanta työväestön vaatimuksia ja toiveita kohtaan oli avoimen torjuva.⁸

Sisällissota murensi suomalaisen yhteiskunnan ja kansankirkon, toi surman ja surun, terrorin ja tuhon. Sen seurauksena menehtyi noin 38 400 henkilöä, joista noin 36 000 oli suomalaisia. Suomalaisten lisäksi sota tuhosi noin kaksi ja puoli tuhatta Venäjän, Ruotsin ja Saksan kansalaista sekä yksittäisiä muiden maiden kansalaisia. Sen ankarat jälkiseuraamukset merkitsivät lisää vainajia: hävinneelle osapuolelle vangitsemisia ja vankileirien usein painajaismaisia olosuhteita, kuolemantuomioita ja teloituksia, sillä sotaan syylliset ansaitsivat tuomionsa. Voittajan osana oli sankaruus ja antaa viralliselle esivallalle pysyvät kasvot. Pettymys kirkkoa kohtaan syveni sodan päätyttyä. Vuoden 1918 tapahtumissa lapioitiin paitsi hautoja auki ja kiinni, myös kuilua työväestön - tai sosialistien, sosialidemokraattien, vasemmiston, punaisten – ja kirkon välissä syvemmäksi.⁹ Sisällissodan jälkiselvittelyt ja rankaisutoimet koskettivat suurta osaa suomalaisia. Talven taituttua uuteen kevääseen vuonna 1918 puoli Suomea oli täynnä ns. veripeltoja, vihaa ja kuolemaa.¹⁰

Sotamenestyksen kääntyminen valkoisille, sodan loppuminen punaisten häviöön ja sitä seuranneet rankaisutoimet olivat yhdessä myös vaikuttamassa paikallisiin hautaustapoihin punaisten puolella. Siinä missä sisällissodan alussa sodan kumpikin osapuoli pääsi tuomaan vainajansa kotipaikkakunnalle haudattaviksi, punaisten osalta tämä sodan edetessä, kevätkuukausien aikana vaikeutui. Kotipitäjän kirkkomaan sijasta punaisia vainajia jäi tuntemattomiin hautapaikkoihin eri puolille maata, rankaisutoimien ja teloitusten alettua myös

⁸ Haapala 2009, 17, 20-21. Huhta 2010, 28-30. Mustakallio 2009, 24.

⁹ Tikka 2018, 109-110.

¹⁰ Turunen 2005, 158-175.

joukkohautoihin. Kaupungeissa, joissa punaiset olivat olleet vallassa, oli vallanpitäjien vaihtumiseen saakka ollut mahdollista järjestää tasavertaiset hautajaiset: näin tapahtui esimerkiksi Viipurissa, jossa sotatapahtumien jälkeen koettiin myös paitsi valkoisten ankarat puhdistustoimet, paljon punaisten hautauksiin kohdistuvaa epäinhimillisyyttä ja suoranaista häpäisyä. Vankileireillä ja vankiloissa kuolleiden tai teloitettujen ruumiit saatettiin luovuttaa lääkäreiden tai lääketieteen opiskelijoiden käyttöön – erään muistitiedon mukaan Hennalan leirillä teloitettujen päät olisivat päätyneet tällaiseen tarkoitukseen. Esivallan, jota osa kirkko oli, tehtävänä oli rankaista rikollisia vankeudella tai jopa kuoleamalla, raamatullisin perustein ja muun muassa Paavalin esivaltaopetukseen Uudessa Testamentissa vedoten. Poikkeusoloissa esivaltaopetuksen tulkinta kirkossa ei kuitenkaan ulottunut oman lainsäädännön ja erityisesti velvoittavan kirkkolain hautauspykäliin asti.¹¹

Sodan viime vaiheet ja jälkeinen aika olivat suhteessa punaisten kuolemiin ja hautauksiin osin myös propagandasotaa: punaisiin valkoisten taholta kohdistunut viha sai silloin lopullisesti epäinhimillistäviä piirteitä. Kirkon osuus ”esivallan miekalla rankaisemisessa perkeleitä vastaan” oli merkittävä. Ne, joilla oli valta vaikuttaa – esivallan edustajat, papistoa mukaan lukien - olivatkin viholliskuvassaan rakentamassa toimenpiteitä, kieltä ja asenteita, joiden mukaan punaiset eivät ansainneet edes kunniallista kuolemaa tai tulla haudatuksi kuten ihmiset. Juha Siltala kuvaa tutkimuksessaan *Sisällissodan psykohistoria*, kuinka valkoisten puhdistajien kiihtyneissä mielissä punaiset irvailivat heille kuoltuaankin.¹²

2.2. Punaisten hautaaminen vuonna 1918

”...paljon mieluummin kastaisin uusia valkoisia kuin hautaisin entisiä punakaartilaisia.”¹³

Vasta kenttäpappina aloittanut mutta sotilaana kokeneempi Tuomo Itkonen lausui nämä sanat elämänsä ensimmäisen hautaan siunaamisen tultua eteen. Itkonen huomautti kuitenkin jo edellä, että käsky on käsky ja sitä on noudatettava. Hän ei lopulta kuitenkaan joutunut Mouhun taistelun yhteydessä kaatuneita ja teloitettuja punaisia, sillä vainajat kuljetettiin Mikkeliin hautaamista

¹¹ Fingerroos 2019, 258. Huttunen 2010, 90-92. Tepora 2018, 315. Wetterstrand 2019, 111.

¹² Siltala 2009, 320-345.

¹³ Huhta 2010; Itkonen 1918.

varten.¹⁴ Kenttäpapin päiväkirjamerkinnässä on kuitenkin jo sisällissodan aikana muodostunut kuva taistelujen osapuolten eriarvoisuudesta kuoleman edessä.

Missä määrin punaisten hautaaminen hautausmaihin systemaattisesti kiellettiin ja estettiin paikallisten viranomaisten ja kirkon edustajien toimesta? Oliko tämä kirkon tapa harjoittaa rankaisuvalltaansa vainajien omaisiin? Vuonna 1918 voimassa ollut kirkkolaki yksiselitteisesti edellytti kirkon jäsenten tulevan siunatuiksi. Kirkkolain mukaan pappi, joka ei hoitanut hänelle määrättyjä virkatehtäviä, toimi väärin.¹⁵ Valtiovaltakin oli antanut oman kehotuksensa: ministeri E.N. Setälä ohjeisti, että sodan jälkiselvittelyissä menehtyneet punaiset voidaan tuoda haudattaviksi hautausmaihin ja heidän hautapaikkansa aidata. Virallisen menettelytavan ja paikallisten toteutusten välillä lienee syntynyt suuriakin eroja. Osa punaisista vainajista myös oli tuntemattomissa hautapaikoissa – joukkohaudoissa ja sorakuopissa, taistelu- ja teloituspaiikkojensa liepeillä. Kaikkien vainajien viimeinen leposija ei koskaan selvinnyt.¹⁶ Heidän siirtämisensä kotipaikkakunnalle uudelleen haudattaviksi saattoi edellyttää paitsi (joukko)haudan paikallistamista, myös sen avaamista ja siitä seuranneita epämiellyttäviä toimenpiteitä. Kirkon edustajien ja viranomaisten halukkuus tai haluttomuus, toisaalta inhimilliset resurssit edistää tällaisia uudelleenhautaamisen toimia, vaihtelivat.

Kirkkolain mukaan kirkollinen siunaaminen kuului kaikille, mutta toimituksen kaava saattoi vaihdella sen mukaan, oliko kyse niin sanotusti tavallisesta vainajasta vai esimerkiksi rikoksen uhrina tai tekijänä menehtyneestä. Muualla menehtyneelle, tunnistamatta jääneelle vainajallekin kuului ”haudan siunaaminen”, vaikka lyhyemmällä kaavalla, josta kirkkolaki käytti nimitystä hiljainen hautaaminen. Vaikka hiljaisessa hautaamisessa ei saanut soittaa kelloja tai pitää ruumissaarnaakaan, sen toimitti silti kirkkolain mukaan – pappi.¹⁷ Vuoden 1869 kirkkolain myötä oli virallisesti luovuttu vanhemmasta käytännöstä, jonka mukaan hautaus oli kunniallinen, hiljainen, halventava tai häpeällinen. Viime mainittu kuului esimerkiksi isänmaanpettureille ja Jumalan sanan

¹⁴ Huhta 2009, 63-64.

¹⁵ Kirkkolaki 1869,

¹⁶ Peltonen 2009, 158-159.

¹⁷ Kirkkolaki 1869, Peltonen 2003, 89. Tikka 2009, 140-141.

pilkkaajille. Sodan jälkiselvittelyt kuitenkin osoittavat punaisten vainajien kohtelun olleen kuten häpeällisesti haudattujen, kirkon vastustajien ja pilkkaajien.¹⁸

Työväenyhdistykset toimivat rajoitetuin mahdollisuuksin, mutta pystyivät osaltaan auttamaan punaisten toveri- ja veljeshautojen perustamisessa. Monella niistä maanpäällisinä merkkeinä haudattujen vainajien vakaumuksesta kohosivat puiset ristit.¹⁹ Se, että sota oli ollut suomalaisten taistelua toisiaan vastaan, ja näin ollen myös sodan lopputuloksena olivat suomalaiset sekä voittajia että hävinneitä, sankarijuhlapuheissa jätettiin mainitsematta. Punaisten vainajien annettiin virua niillä sijoillaan jopa mätänemiseen saakka, muistutuksena aikalaisille siitä, miten kapinoitsijan käy. Kuten Tampereella, vasta kevään lämpimien säiden painostuksesta viranomaiset määräisivät vangitut punakaartilaiset kaivamaan suuret joukkohaudat ja lastaamaan kaatuneet ja teloitettut niihin.²⁰

Joissain tapauksissa punaisten vainajien omaisilta kiellettiin viranomaisvoimin sureminen ja muistelemineen, toisin sanoen hautajaisten ja muistotilaisuuksien viettäminen. Sodan päätyttyä valkoinen osapuoli katsoi punaisten muistamisen ja hautojen vaalimisen ”rikoksen ylistämiseksi”, joka ei ollut hyväksyttävää. Punaisten hautaaminen oli sisällissodan sukupolvelle emotionaalisesti kipeä ja ristiriitainen asia, ja toisaalta eri paikkakunnilla vallinneet erilaiset toimintatavat syvensivät ristiriitaa. Kirkko myös punaisten vainajien kohdalla osittain luopui tehtävästään, mitä tulee hautaan siunaamiseen ja vainajien saattamiseen kirkkomaahan. Hautajaisiin liittyvät perinteet ja tavat eivät uudessa yhteiskunnallisessa tilanteessa enää velvoittaneet kirkkoa. Punaisten hautajaisia sodan aikana ja sen jälkeen ottivat järjestääkseen paikalliset työväenyhdistykset ja -järjestöt, jotka myös mahdollisuuksien mukaan pyrkivät pystyttämään hautamuistomerkkejä ja vaalimaan muiston kunnioittamista myöhemmin. Sisällissodassa kaatuneiden ja teloitettujen punaisten haudoille pystytettyjä muistomerkkejä kuitenkin myös tuhottiin ja niillä käymistä häirittiin.²¹

Millainen toimintaympäristö kirkko oli sodan hävinneen osapuolen ihmisille, jäsenilleen, jotka etsivät omiaan ruumiskasoista ja jotka joutuivat osin salassa myös suremaan ja muistelemaan?

¹⁸ Fingerroos 2009, 309. Peltonen 2003, 88.

¹⁹ Peltonen 2009, 201, 204-205.

²⁰ Ylikangas 1993, 478, 499-500.

²¹ Peltonen 1996, 217-224.

Sisällissodan aikana ja sen jälkeen kuolleita punaisia myös siunattiin hautaan. Siinä missä tuntemattomiin sorakuoppiin ja arvottomaan tilaan jääneiden vainajien kohtalo sodassa on yksi totuudenmukainen kuva, toinen sellainen on silti papin siunaamisen ja hautaamisen kirkkomaahan saaneiden vainajien osa. Osa papeista tunsivat myötätuntoa työväestöä kohtaan jo ennen sotaa, mikä välittyi myös heidän toimintaansa punaisten parissa sodan jälkeen. Muistitieto sodan ajoilta paljastaa myös tapauksia, joissa esimerkiksi pappi kieltäytyi siunaamasta punakaartilaisista, vaikka omaiset pyysivät, tai jossain tapauksessa siunasi, mutta loukkasi siunaustilaisuudessa pitämässä puheessaan vainajaa ja hänen arvojaan. Kirkon edustajissa oli myös heitä, jotka toimittivat mielestään jokaiselle seurakuntalaiselle kuuluvaa viimeistä palvelusta, vaikka saivatkin esimiehiltään nuhteita ja paheksuntaa.²²

Valtiorikosvankien, joiksi punakaartilaisia kirkollisessa Kotimaa-lehdessä nimitettiin, hautaamisesta oli sodan jälkeisinä kuukausina huolta erityisesti omaisilla. Itsenäisyyspäivän numerossaan 1918 Kotimaa julkaisi selvityksen näiden vankien tulemisesta haudatuksi kunniallisesti, vastoin kaikkia huolia ja huhuja, joiden mukaan punaiset vainajat olisivat kohtaloidensa jälkeen joutuneet epäinhimillisen ja -kunnioittavan kohtelun kohteiksi. Kirjoituksen oli laatinut nn, joka tähdensi myös, että kuolleet tai surmatut valtiorikollisetkin oli lopulta haudattu kirkkomaahan, tai ainakin johonkin sopivaan paikkaan sen lähetyville. Tässä selvityksessä haluttiin selkeästi myös torjua kirkon osallisuus siinä, että hävinneen osapuolen vainajat haudataan vastoin kirkkolakia.²³

Toinen Kotimaa-lehdessä ollut selkeä käsittely vangittujen ja surmansa saaneiden punaisten hautaamiseen koski vainajien merkitsemistä kirkonkirjoihin. Seurakuntien kanslioissa työskentelevien pappien tehtävänä oli saamansa ilmoituksen tai todistuksen mukaan merkitä kuolleet kirkonkirjoihin. Seurakuntien kirkkoherrat olivat vastuussa myös sodan vainajatilastoista, joista on myöhemmin koottu tietoja Sotasurmasampoon, josta käy ilmi 1914-1922 välisenä aikana sodissa menehtyneiden suomalaisten henkilötietoja. Sotasurmatilastossa on merkintöjä myös muilta toimijoilta kuin seurakunnilta, esimerkiksi punaisten osalta sosialidemokraattien

²² Anttonen 2018. Huhta 2010, 36-37.

²³ *Kotimaassa* 6.12.1918 julkaistussa artikkelissa "Valtiorikosvankien hautaus", 4.

tiedostoista. Tärkeä huomio koskien punaisten hautauksia kuitenkin on, että juuri papiston ja kirkkoherrojen tilastoista käy ilmi useamman punaisen kohdalla esimerkiksi, että vainaja on haudattu siunaamatta. Seurakunnista saadut tiedotkin jäivät puutteellisiksi, mikä on voinut johtua osaltaan myös edellä mainitusta prosessista, josta Kotimaakin kirjoitti: papisto koki epävarmuutta, miten pätevä todistus tarvitaan vainajan merkitsemiseksi kirkonkirjoihin. Epävakaat yhteiskunnalliset olot ja runsaat kuolemat myös selvittämättömissä olosuhteissa vaikeuttivat myös virallista dokumentointia. Lisäksi seurakuntapapistolla näyttää olleen huoli ihmisten kirjaamisesta kuolleiksi väärin perustein.²⁴ Sisällissodan henkilötappioita tutkineet Jouni Eerola ja Jari Eerola huomauttavat tutkimuksessaan, että kuolinilmoitusten kirjaamisessa tilastoihin erityisesti kuolinsyyn osalta ovat voineet vaikuttaa papiston henkilökohtaiset asenteet ja asettuminen valkoisten puolelle. Kirkkoherra Emil Salonen Koskelta totesi joulukuussa 1918 punaisten langenneen omaan kuoppaansa ja teloitettujen sen hyvin ansainneen: ”Ei heitä surtu.”²⁵

Luterilainen kirkko ei ollut sisällissodan osapuoli, mutta osa papeista palveli sodan aikaan rintamalla valkoisten kenttäpappeina, jopa asetta kantaen. Sodan jälkiselvittelyissä papistoa nähtiin myös kenttätuomioistuinten jäsenenä. Osana tuomioistuimia toimiminen erityisesti vankileireillä merkitsi papistolle velvoitetta – tai mahdollisuutta – kuolemantuomioiden langettamiseen. Oikeudenkäynneissä papin tehtävä saattoi myös olla arvioida vankien uskonnollisuutta, toisaalta vangeille ja kuolemaantuomituillekin kuului sielunhoito ja muu papiston hengellinen tuki²⁶ Punaisten kohdalla taisteluihin ase kädessä osallistuneita pappeja tiedetään olleen vain yksi, ruotsinpyhtäläinen Einar Rauhamäki,²⁷ mutta työväenliikkeen ja sosialidemokraattisen aatteen myötäilijöitä enemmän. Sigfrid Sirenus lienee heistä tunnetuin: hän oli paitsi pappi, myös kristillis-sosiaalisen yhteiskunnan uupumaton puolestapuhuja ja työväestön vaatimusten ymmärtäjä. Sirenus pakko-otettiin punakaartiin Riihimäelle ja kenttäoikeuden eteen osana paikallista punaisen vallan käyttöä, mutta poliittisten kontaktiensa ansiosta säästy pahimmalta. Juuri ennen sotaa, tammikuun 1918 Kirkkopäivillä hän vetosi kuulijoihin, jotta työväestön vaatimuksia ei koettaisi

²⁴ *Kotimaassa* 6.12.1918 julkaistussa artikkelissa ”Waltiorikoswankien hautaus”, 4. Sotasurmasampo 1914- 1922. Lappalainen 2006. Rasila 2012.

²⁵ Eerola ja Eerola 1998, 8.

²⁶ Eerola ja Eerola 1998, 8. Huhta 2010, 36, 77-78, 143-144.

²⁷ Huhta 2010, 39.

ilkeänä hyökkäyksenä vaan hätähuutona vähäosaisuuden ytimestä. Sodan päätyttyä, toimiessaan Kymenlaaksossa työväestön parissa sielunhoitajana, Sirenius onnistui rakentamaan siltoja ja luottamusta punaisiin ja valkoisiin. Hän toimitti hautaan siunaamisia sodan kummankin osapuolen vainajille ja lisäksi toimi aktiivisesti sorakuoppiinsa jääneiden teloitettujen punaisten saattamiseksi kotiseurakuntiansa siunattuun maahan. Sigfrid Sireniuksen toiminta vuonna 1918 kuvastaa sovinnon ulottuvuuksia: vaikka hänen toimintaansa arvosteltiin ja vaikka hän oli itse joutunut kärsimään monin tavoin sodan vaiheissa, Sirenius näki kirkon työn ensisijaisen tärkeänä rakennettaessa sopua ja yhteyttä eri yhteiskuntaluokkien välille.²⁸

Kirkon ylintä johtoa, arkkipiispaa ja piispakuntaa vaivasi huoli kansan hengellisestä ja moraalisesta rappiosta, josta punakapina esivaltaa vastaan oli selkeä osoitus. Sielunhoidollinen näkemys sisällissodan jälkeisessä kirkossa rakentui enemmän rikoksenteleijöiden parannukselle kuin kärsineiden auttamiselle ehdoilla. Näinpä vankileirien papistokaan ei työmaallaan ensisijaisesti ollut lohduttamassa tai edes saattamassa hautaan vaan kasvattamassa. Vankileirin pastori saattoi joutua osalliseksi myös kuolemantuomioiden täytäntöönpanoon.²⁹

3. HAAVAT JA SOVINTO

3.1. Punaisten hautaaminen jälkikäteen

”Mitä haavoja papit nyt parantavat?” kysyi mielipidekirjoituksen otsikko Helsingin Sanomissa lokakuussa 1994, pian sen jälkeen kun Lapuan hiippakunnan piispa oli siunannut Mänttä-Vilppulan punaiset vainajat toimittaessaan piispantarkastusta Vilppulan seurakunnassa. Parannettavilla haavoilla osoitettiin sisällissodan arpiin ja toisaalta prosessiin, joka oli ollut käynnissä Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa jo vuosia. Kyse oli sisällissodan punaisten vainajien hautaan siunaamisesta jälkikäteen. Kirjoittaja ei pitänyt tällaista toimintaa asiallisena: hänen mielestään kirkko ei voinut palsamoida menneisyyden laiminlyönnejä hautaamalla vuosikymmeniä myöhemmin, vaan kunnioitusta olisi tullut osoittaa muutoin.³⁰

²⁸ Ajo 2017, 182-185, 193-199. Huhta 2010, 30.

²⁹ Huhta 2009, 101-103, 110-111. Wetterstrand 2019, 111.

³⁰ Toivonen 1994.

Sisällissodan perinnöksi tuleville sukupolville oli myös jäänyt usein oman perheen ja suvun kohtaloista noussutta perimätietoa, jonka mukaan punakaartilaiset tai työväenliikkeeseen kuuluneet olisivat automaattisesti olleet kirkkoa ja kristinuskoa vastaan. Moniin perheisiin ja sukujen vaiheisiin sodan vaiheet olivatkin myöhemmin vaikuttaneet esimerkiksi kirkosta eroamisina ja kielteisenä suhtautumisena luterilaiseen kirkkoon. Kirkosta eroaminen oli tullut mahdolliseksi uskonnonvapauslain astuttua voimaan 1.1.1923, mutta kirkon ja työväestön väliset jännitteetkään eivät olleet nostattaneet suurta eroamisen aaltoa, tai siirtymistä muihin uskontokuntiin. Ihmisten pysyminen luterilaisen kirkon helmoissa on selitettävissä esimerkiksi tottumuksena ja tapana, mutta myös pelkona papistoa ja eroamisen aiheuttamaa kommunistiksi leimaamista kohtaan. Erityisesti maaseudulla seurakuntien papisto edusti edelleen paitsi kirkkoaan, myös valtaa. Hengellisen auktoriteetin aseena olivat Raamattu ja kuoleman jälkeisellä kadotuksella uhkaaminen. Viime mainittu saattoi koitua niiden yhteisön jäsenten vaivaksi, joiden tiedettiin eronneen kirkosta. Haavoitetut ja traumatisoineet ihmiset tuskin pystyivät ottamaan pesäeroa kirkkoon, vaikka ideologisesti olivat sen kokeneet oikeaksi. Toisaalta työväen keskuudessa vallitsi ajattelu, jossa kirkosta eroaminen ei tarkoittanut Jumalan tai kristinuskon arvojen kieltämistä. Uskonnonvapauden myötä tulivat mahdollisiksi niin siviilivihkiminen kuin ei-kirkollinen hautauskin, jossa saattosanoja oli lausumassa papin sijasta joku muu. Myös näissä hautauksissa sanoma saattoi olla kaikesta huolimatta kristillinen ja tunnustuksellinen.³¹ Vuoden 1923 lopussa ainoastaan noin 0,6 prosenttia suomalaisista, 21 076 henkeä kuului siviilirekisteriin eli toisin sanoen oli kaikkien kirkkojen ja uskonnollisten yhdyskuntien ulkopuolella.³²

Toimiko siis evankelis-luterilainen kirkko jälleen väärin: tällä kertaa vainajien vakaumusta ja laissa säädettyä uskonnonvapautta vastaan? Oliko sillä oikeus toimittaa hautaan siunaaminen vainajalle, jonka omaiset olivat tavoittamattomissa eikä keneltäkään voinut kysyä toimitukselle lupaa? 2000-luvulla siunauksia toimitettiin jo useita, mikä kertoo myös seurakuntien ja työväenyhdistysten yhteistyön tiivistymisestä tässä asiassa. Tilaisuudet lohduttivat ja – loukkasivat. Apulaisoikeusasiamiehen vastaanottama kantelu vuonna 2007 käynnisti evankelis-luterilaisessa kirkossa perusteellisemman selvityksen toimitetuista sisällissodan punaisten vainajien

³¹ Lintunen 2017, 204-209.

³² Lintunen 2017, 205.

siunaamisista. Saatuaan eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedtiltä lausuntopyynnön kantelun johdosta, kirkkohallitus pyysi hiippakuntien piispoilta selvityksen oman hiippakuntansa alueella toimitetuista tilaisuuksista.³³ Kantelu, joka on tässä tutkielmassa esillä anonyyminä yksityisyydensuojan vuoksi, koski ensisijaisesti yhtä siunaustilaisuutta, jonka Tampereen piispa Juha Pihkala toimitti Hämeenlinnassa, siunatessaan Ahveniston joukkohautojen punaiset vainajat 12.5.2006, mutta käsitteli jälkikäteen hautaan siunaamisia myös yleisesti. Kantelun tehnyt henkilö oli saanut tietoonsa jo etukäteen tällaista tilaisuutta suunnitellun ja tiedusteli asiaa piispalta itseltään. Oman taustansa vuoksi hän oli suunnitelmasta pahoillaan ja peräänkuulutti punaisten vainajien uskonnonvapautta, jonka tulkitsi vapaudeksi jäädä edelleen siunaamatta, kun asianosaisten tahtotilakaan ei ollut enää selvitettävissä.

2000-luvun puolivälin hautaan siunaamisten kirvoittama kantelu kertoo paljon sisällissodan tuskasta, joka on periytynyt sodan kokeneilta ja heidän perheiltään seuraaville sukupolville. Sen ytimessä on sama kritiikki, jota esittivät ja jota ovat myöhemmin muistelleet sisällissodan kirkon toimenpiteiden eri-ikäiset silminnäkijät. Vuonna 1918 kirkko oli tekopyhä tai toisaalta ydintehtävästään luopunut kirkko heille, jotka odottivat apua ja armoa sitä saamatta. Teloitusten ja muiden raakuuksien todistajat³⁴ tai ne, joita papisto ilmiantoi, joiden tarpeet sivuutti kaikissa myöhemmissäkin vaiheissa, eivät tunteneet omakseen saarnoja Jumalan rakkaudesta eivätkä tarvinneet valkopestyn kirkon sielunhoitoa. Punaisten omaiset jäädessään vaille läheiselleen pyytämäänsä siunausta, tai kaiken tapahtuneen katkeroittamina sitä edes pyytämättä, kuljettivat elämänsä muistijälkenä näitä traumoja lapsilleen ja lastenlapsilleen. Kirkon edustajien jyrkkyys ja vastakkainasettelu kristityn ja sosialistin välillä oli lopulta yksi haavoittavimmista argumenteista: siinä poliittinen katsomus tai ideologia teki ihmisestä kelpaamattoman, uhkaavan tai väärän siihen yhteisöön, johon oli lain mukaan kuitenkin kuuluttava. Myös kuolemasta tuli kuin poliittinen, sillä sen myötä vainajakin arvioitiin elämänsä ja aatteensa perusteella. Suru isovanhemman tai muun läheisen epäoikeudenmukaisista kokemuksista saattoi kiteytyä jälkikäteen toimitettavien siunaamisten johdosta ajatukseen, että kyseisen edesmenneen hautajaisissa ei vainajan

³³ Lindstedt 2006. Kirkkohallitus 2006.

³⁴ Wetterstrand 2019, 178. Nurmijärvi-Seura ry, ei pvm.

vakaumuksen myötä kirkollista siunaamista tarvittu, päinvastoin, sellainen olisi ollut jopa loukkaus vainajaa kohtaan.³⁵

Kantelun tehnyt henkilö peräänkuulutti ennen muuta evankelis-luterilaisen kirkon vastuuta punaisten siunaamisesta Tampereen hiippakunnassa, mutta myös koko kirkossa. Toisaalta hän sivuutti kirjeissään, joita vastaanottivat myöhemmin muutkin piispat kuin Juha Pihkala, esimerkiksi paikallisten työväenyhdistysten merkityksen muistojuhlien ja siunaustilaisuuksien järjestämisessä yhdessä luterilaisen kirkon ja paikallisseurakunnan kanssa. Hänen ajatuksistaan välittyi mielipaha nimenomaan kirkon tunnustuksellista toimintaa ja uskonnollisuutta kohtaan, ja mahdollisesti epäily siitä, että kirkko olisi jollain tavalla työväenyhdistysten mielipiteen ohi painostanut tilaisuuksien järjestämisessä. Lopulta asioiden selvittäminen ajautui kyseisen yksityishenkilön puolelta kanteluun järjestettyjen siunaustilaisuuksien johdosta, ei tosin kirkon hiippakunnallisen tai keskushallinnon viranomaisille, vaan eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle.³⁶

Apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt, saatuaan kirkon keskushallinnolta ja hiippakunnista tarvittavat selvitykset, päätyi antamaan kanteluasiassa ratkaisun, jossa hän ei viranomaisena katso kenenkään uskonnonvapautta tai vakaumusta loukatun. Lindstedt otti ratkaisussaan kantaa ainoastaan enintään viisi vuotta vanhoihin tapauksiin, minkä hän perusteli olevan apulaisoikeusmiehen yleinen laissa säädetty tapa. 1990-luvulla hiippakunnissa toimitettuihin siunaamisiin hän ei siis tässä kohtaa puuttunut. Kantelun varsinaisena kohteena olleesta 13.5.2006 toimitetusta Tampereen hiippakunnan tilaisuudesta apulaisoikeusasiamies Lindstedt ei saanut tietoonsa kaikkia taustoja esimerkiksi omaisten suostumusten osalta. Hänen tiedossaan oli kuitenkin muita tapauksia, joiden perusteella arvioida kokonaisuutta; kuten Kuopion hiippakunnassa vuotta aikaisemmin toimitettu hautaan siunaaminen, jossa siunaamisen toimittaneella piispa Wille Riekkisellä paitsi oli tieto kirkon jäsenyydestä ja suostumus kaikkien neljän vainajan osalta, piispa myös oli saanut omaisilta pyynnön toimittaa näiden Tuusniemellä teloitettujen punaisten siunaaminen. Lindstedt kävi lausunnossaan läpi myös muita siihen mennessä 2000-luvulla toimitettuja tilaisuuksia ja muistojuhlia: niissä oli vahvasti läsnä sovinnon

³⁵ Toivonen 1994. Peltonen 1996, 220-222.

³⁶ Lindstedt 2007.

mieli ja yhteisten kokemusten jakamisen tarve, eikä ristiriitoja uskonnollisesta vakaumuksesta tai sen epävarmuudesta mitenkään korostettu. Mikkelin hiippakunnassa 15.4.2005 pidetty ”Sovinnon juhla” kokosi Kouvolaan väkeä sisällissodan muiston äärelle. Juhlassa myös kunnioitettiin sisällissodan punaisten vainajien muistoa. Heitä ei siunattu erikseen nimeltä mainiten, vaan siunaussanat oli muotoiltu koskemaan kaikkia kastettuja kirkon jäseniä.³⁷

Kirkkohallituksen vuonna 2006 hiippakunnissa teettämästä selvityksestä kävi ilmi, että sisällissodan punaisia vainajia on siunattu jälkikäteen kaikissa muissa paitsi Oulun hiippakunnassa. 1990-2000-luvuilla punaisten hautaan siunaamisia toimitettiin Porvoon, Lapuan, Kuopion, Mikkelin ja Tampereen hiippakunnissa, Tampereella kaksikin kertaa. Vainajien siunaustilaisuuksien lisäksi tai niiden yhteydessä oli muistomerkkien paljastamisen juhlia sekä työväen kirkkopyhän viettoja. Kaikki selkeästi sisällissodan jälkeen toimitetut siunaamiset eivät ole tapahtuneet vasta viime vuosikymmeninä, vaan tietoja on myös esimerkiksi 1920-1940- sekä 1960-luvuilta toimitetuista yksittäisistä tilaisuuksista. 1990-luvulta alkaen siunaus- ja muistotilaisuuksia on kuitenkin järjestetty paitsi enemmän, myös siunattu useampia vainajia samalla kertaa. Jotta vainajia on voitu siunata vuosikymmeniä jälkikäteen, on vaatinut eri viranomaisten pitkäjänteistä työtä hautapaikkojen, lähinnä joukkohautojen sijainnin selvittämiseksi ja sotavainajien identifioimiseksi. Sisällissodassa ja sen jälkeen kadonneet taistelijat olivat enimmäkseen juuri punaisia. Hiippakuntakohtaiset tiedot piispoilta kirkkohallitukselle sekä kirkkohallituksen lausunto niiden pohjalta eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle osoittavat, että punaisten hautaan siunaamisia koskevissa tiedoissa oli vielä 2000-luvun loppupuoliskolla myös epäselvyyksiä tai ainakin epätarkkuutta. Siunaamisia tiedettiin paitsi paikallisen perimätiedon tai sanomalehti uutisten mukaan toimitetun hiippakuntien seurakunnissa, mutta kaikkien tilaisuuksien osalta tuomiokapituleissakaan ei ollut ehkä kaikkia tarvittavia tietoja. Toisen maailmansodan jälkeen punaisten siunaamisiin oli kenties sisä- ja ulkopoliittisten suhdanteiden vaikutuksesta tartuttu joissain seurakunnissa: kirkkohallitus mainitsee selvityksessään yksittäisistä siunaustilaisuuksien järjestäjistä esimerkiksi Karkun ja Inkoon seurakunnat, joissa punaisia siunattiin vuosina 1945 ja 1948 sekä Imatran tilaisuuden 1960.³⁸ Eräs merkittävä piirre nousi myös esiin esimerkiksi Nurmijärven seurakunnan alueella toimitettujen

³⁷ Lindstedt 2007.

³⁸ Kirkkohallitus 2006.

siunaamisten kohdalla: jo sisällissodan aikana siunatut vainajat tiedettävästi siunattiin uudelleen kahden muistomerkin pystyttämisen yhteydessä , 1940-1950-luvuilla, koska aikaisemmasta toimituksesta ei ollut seurakunnassa riittävää tietoa. Ruoveden vainajia taas siunattiin jo sodan aikana, mutta asia piti todistuttaa haudankaivajalla vasta viitisenkymmentä vuotta myöhemmin.³⁹ Myös apulaisoikeusasiamies Lindstedtin ratkaisussa ja vastauksessa siunaamisista tehtyyn kanteluun on nähtävissä, ettei kaikista toimitetuista siunaamisista ole ollut mahdollista saada tarkkaa tietoa: hänkin viittaa jonkin tapauksen kohdalla muun muassa seurakunnan tai hiippakunnan asiakirjojen sijasta sanomalehti uutisiin, kuten myös kirkkohallitus omassa selvityksessään. Tietojen osittaista hajanaisuutta selittänee myös, että sodassa tai sen jälkeen joukkohautoihin tai muutoin tuntemattomiin paikkoihin haudattujen punaisten tarkkaa lukumäärää ei tiedetty, eikä kaikista surmansa saaneista ollut edes merkintää kirkonkirjoissa.

2000-luvun ensimmäinen siunaustilaisuus oli edellä mainittu Tuusniemen neljän vainajan siunaaminen Kuopion hiippakunnassa vuonna 2004. Myöhemmin kaikkien tilaisuuksien kohdalla, vainajien lukumäärän ollessa suurempi tai henkilöisyytensä tuntematon, oli käytännössä mahdotonta paitsi löytää kaikkien omaisia vastaamaan, saako vainajat siunata yhteisessä tilaisuudessa, myös löytää tietoja heidän henkilökohtaisesta vakaumuksestaan. Viimeiseen seikkaan myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies vetosi ratkaisussaan, liittäen asiaan myös sisällissodan aikaisen uskonnonvapaustilanteen Suomessa sekä huomion, että joka tapauksessa aina on mahdollista, että joku kokee esimerkiksi sovinnon eleenä toimitetuissa siunaamisissa vakaumustaan tai tunteitaan loukatun. Hän viittasi tapauksen arvioinnissa ihmisarvoon ja uskonnonvapauteen, joita hän punnitsi perustuslain, kirkkojärjestyksen, hautaustoimilain ja rikoslain perusteella.⁴⁰

1990-2010-luvuilla Suomessa sai viimeinkin hautarauhan moni sisällissodan punaisen osapuolen kadonneista, surmatuista sekä niistä, joiden muistosta piti vaieta. Tie oman kotiseurakunnan hautausmaalle ja sukuhautaan oli kestänyt joidenkin kohdalla sata vuotta. 2010-luvun viimeisimpiä prosesseja oli Turun piispa Kaarlo Kallialan Porin Käppärän hautausmaalla heinäkuussa 2018

³⁹ Huilla 2018.

⁴⁰ Jalava 2008.

toimittama noin sadan vainajan siunaustilaisuus, jossa aloitteen siunaamisesta ja punaisten muistomerkistä kirkkopuistoon olivat tehneet sosialidemokraattien ja vasemmistoliiton kunnallisjärjestöt. Piispa Kalliala korosti tällaisen aloitteellisuuden olevan arvokasta yhteisessä prosessissa. Edelleen 2020-luvun taitteeseen ajoittuivat Heinolan Vierumäeltä suuren teollisuusalueen alta löytyneiden kahden joukkohaudan kaivaukset ja tutkimukset ja vainajien siirto kotiseurakuntiin mahdollisen DNA-tunnistamisen jälkeen. Suureen työhön tarvittiin niin Mikkelin hiippakunnan, Heinolan kaupungin, Versowood-yhtiön kuin paikallisten asukkaidenkin yhteistyötä ja yksimielisyyttä. Isoisänsä maallisia jäännöksiä haudattavaksi tämän puolison viereen odottavalla omaisella oli selkeä mielipide: sivistysvaltiossa ei vastaavia mustia aukkoja enää pitäisi olla missään. Sekä piispan että teollisuusjohtajan suusta kuultiin samankaltaiset lausunnot asiaa koskien: vainajien paikka on siunatulla kirkkomaalla eikä asvaltilla.⁴¹

3.4 . Sovinto avoimena ja päättymättömänä prosessina

Kaikkia haavoja papit eivät voineetkaan parantaa siunaustilaisuuksia järjestämällä. Sodan raskaaksi perinnöksi on jäänyt tosiasia, että sodassa menehtyneiden osa oli usein väkivaltainen ja epäinhimillinen kuolema. Punaisten hautaan siunaamisten toimittaminen ei edellyttänyt kaikkien suomalaisten olevan asiasta samaa mieltä, eikä siunaaminen ole ollut sama asia kuin sovinto. Siunaamisten kautta kuitenkin kirkko omalla tavallaan rakensi sovintoa, kuten myös eduskunnan apulaisoikeusasiamies totesi kanteluasian käsittelyn yhteydessä:

”Puheena olevaa yleisluonteista siunaamiskäytäntöä, joka kohdistuu niin määrältään kuin henkilöisyydeltäänkin verraten täsmentymättömään joukkoon vainajia, voidaan mielestäni pitää ennen muuta symbolisena eleenä, eräänlaisena sovinnon ilmaisuna tai jälkikäteisenä hyvityksenä lähinnä sille, että kirkko ei ollut vuoden 1918 tapahtumien johdosta toiminut tuolloin voimassa olleen kirkkolainsäädännön mukaisesti.”⁴²

Sotamenestyksen käännyttyä valkoisille, voittajan suorittamien ”puhdistusten” tapahtumapaikkoina olivat myös kirkot ja niiden lähialueet sekä hautausmaat.

⁴¹ Laakso 2018. Niemi 2019.

⁴² Lindstedt 2007.

Pikaoikeudenkäyntejä ja teloituksia järjestettiin erityisesti kevään 1918 aikana myös kirkollisina juhlapyhinä, keskellä kylää ja päivänvalossa. Surmatöille oli teloittajien mielestä olemassa myös varoittava tarkoitus, ja siksi hautaamisessakaan ei aina kiirehditty. Tuskinpa edellä mainitut asiat tapahtuivat seurakuntien kirkkoherrojen ja muun papiston tietämättä. Kirkko ei kuitenkaan pystynyt estämään omilla maillaan tai jopa rakennuksissaan ja pihossaan tapahtuvia julmuuksia, tai miksi paikallinen seurakunta ei puuttunut vaikkapa palmusunnuntain teloitukseen, jossa surmansa sai asean kätkenästä syytetty muuramelainen työmies, kyläläisten ja lapsijoukon seurattessa murhenäytelmää aitiopaikalta?⁴³ Sovintoa kuitenkin tehtiin ja lausuttiin myös jo sodan aikana ja sen kipeimmissä vaiheissa: sitä julisti niin punaisten terrorin uhriksi joutunut kappalainen kuin valkoisten rankaisutoimissa surmattu kansanedustaja. Heidän todistuksensa ympäröiville vainoajilleen kuului, että vihalla ei nujerreta sitä mitä ihmisellä on sydämessään, ja toisaalta, vain sovinto, vain anteeksianto voittaa vihan.⁴⁴

Sotavainajissa oli kysymys myös sankaruudesta. Vuonna 1918 sisällissodan Suomessa sankarivainajiksi tunnustettiin valkoisten puolella surmansa saaneet. Toisen maailmansodan aikana vakiintuivat käsitykset suomalaisista sankarivainajista, jotka haettiin kotiseurakunnan multiin. Myös punaisten muistamiset virallistuivat, kun vuonna 1940 ylipäällikkö Mannerheimin käskystä Suomessa alettiin viettää toukokuun 19. päivänä kaikkien Suomen sotavainajain päivää, nykyisin Kaatuneiden muistopäivää. Tämän johdosta myös punaisten muistomerkkejä alettiin pystyttää seurakuntien hautausmaille.⁴⁵ Sankaruus oli laajentunut koskemaan sisällissodan ja sen jälkeisten aikojen tapahtumia katsomatta kaikkia suomalaisia sotilaita, jotka kaatuivat tai muutoin saivat surmansa sodan aikana. Kolmisenkymmentä vuotta aiemmin ei saman perheen tai suvun jäseniä saanut julkisesti haudata tai muistella, mutta talvi- ja jatkosodan aikana heistäkin oli tullut suomalaisia sankareita, jotka antoivat uhrinsa isänmaan vapauden puolesta. Etsiessä sisällissodan sovintoa myös punaisten sankarivainajien tunnustaminen on ollut merkittävässä asemassa.⁴⁶ Papiston ruumissaarnat sekä sisällissodan valkoisten että toisen maailmansodan suomalaisten uhrien sankarihautajaisissa muistuttivat toisiaan. 1940-luvun jälkipuoliskolla punaisia vainajia myös

⁴³ Eerola & Eerola 1998, 84. Latvala 2001, 50-51.

⁴⁴ Huttunen 2018.

⁴⁵ Museovirasto 2008, 10.

⁴⁶ Piirainen 2007.

siirrettiin vankeus- tai teloituspaikkojen läheltä sorakuopista joko virallisiin hautausmaihin, tai epävirallisiin mutta ns. arvokkaampiin hautapaikkoihin ja kuten Lahden Hennalan vankileirillä surmansa saaneita, vainajat saatettiin tuolloin myös siunata virallisen hautausmaan ulkopuolelle uudelleen haudattaessakin.⁴⁷

Menneisyys on jälkeläisiään kohtaan sillä tavoin säälimätön, että siinä tapahtuneita tehtyjä vääryyksiä ei jälkikäteen voi myöhempi sukupolvi sovittaa. Kirkossa ja yhteiskunnassa vallinneet epäkohdat sisällissodan aikana voidaan ainoastaan tunnustaa: tämä on yksi sovinnon avaimista. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon tuli erityisesti 1990-luvulta vallinneessa keskustelujen ja ymmärtämisen ilmapiirissä pyrkiä tekemään vaikka jälkikäteenkin se, mikä sille kuului, ottaa vastuu tehtävästään, jonka se oli syystä tai toisesta laiminlyönyt vuonna 1918, hylätessään punaiset vainajat ja heidän läheisensä. Sen tuli suostua piispojensa johdolla katsomaan kohti myös omaa haavaansa, osallisuutta punaisten sotavainajien suoranaiseen häpäisyyn ja vainajien perheiden kaltoinkohteluun, sekä siihen, että se oli sisällissodassa kirjaimellisesti myös kadottanut jäseniään.

Sovintoon suostuminen on siis ollut myös kirkon omaa prosessointia sen syyllisyydestä sotatapahtumien epäoikeudenmukaisuudesta. Kirkon tuli olla esimerkillään johtamassa myös sitä kehitystä, että 2000-luvulle tultaessa suomalaisten ei tarvitse enää niin sanotusti valita puoltaan sisällissodassa. Kirkon oli tullut aika luopua paikastaan voittajan vieressä ja esivallan miekan kupeessa, ja asettua lohduttamaan surevia: punaisten siunauspuheissa toistunut teologinen sisältö viittasi Kristukseen, jonka sovitustyön varassa ihminen on elämässä ja kuolemassa, yhdenvertaisena Jumalan edessä.⁴⁸ Sisällissodan surullisista muistoista nousevat yhä meidän päiviimme myös surmattaviksi tuomittujen viimeiset hetket, joissa monen viimeisiksi sanoiksi jäi huulille sammunut Isä meidän-rukous.⁴⁹ Toisin kuin sodan aikana, viime vuosikymmeninä kirkko tuskin on asettunut tuomariksi arvioimaan punaisten kristillisyyttä tai heidän uskonsa vilpittömyyttä. Silloisen arkkipiispa Jukka Paarmaan aloitteesta kokoontunut luterilaisen kirkon ja Helsingin yliopiston yhteinen seminaari *Sisällissota 1918 ja kirkko* kokosi kirkon sota-aikaisen perinnön yhteen sovinnon

⁴⁷ Tepora 2018, 307-309. Wetterstrand 2019, 179.

⁴⁸ Sariola 1994. Paarma 2008. Kalliala 2018.

⁴⁹ Ylikangas 1993, 485-487. Lintunen 2017, 161.

ja anteeksianteeksiantamisen teemojen äärelle. Seminaarissa myös sanottiin kirkon roolista sodan aikana ääneen asioita joista oli 90 vuotta vaiettu.⁵⁰

Historiantutkija Jan Löfström on tutkinut sovinnon ulottuvuuksia siitä näkökulmasta, onko historiaa mahdollista hyvittää anteeksipyytämällä ja -antamisella?⁵¹ Kirkon toiminta sisällissodan aikana ei ole säästynyt myöhempien sukupolvien esittämältä kysymykseltä, tuleeeko sen pyytää anteeksi sodan aikaisia tapahtumia ja omaa rooliaan niissä? Voi myös kysyä, tulisiko kirkon pyytää anteeksi sitä, ettei se huolehtinut omista jäsenistään sodan jälkitoimissa, ja tällöin jätti valtavan määrän sodan uhreja katoamaan jopa omien tilastojensa ulkopuolelle, muistojen metsiin, hautaamatta ja siunaamatta? Eivät punaiset vainajat ”jääneet” siunaamatta, vaan heidät jätettiin siunaamatta. Olisiko anteeksipyynnöllä voinut jälkikäteen lohduttaa omaisia, jotka muiden sisällissodan aiheuttamien kärsimysten lisäksi kantoivat tuskaa läheistensä väkivaltaisesta kuolemasta, vainajien hautarauhan häpäisystä⁵² tai muiston kieltämisestä. Vaikeimmat asiat kirkon osallisuudessa sisällissotaan liittyvät lopulta aina kirkon perustehtävään, kuolemaan ja hautaamiseen. Sisällissodan syitä ja seurauksia käsittelevässä teoksessa *Rikki revitty maa* historiantutkija Tiina Kinnunen lähestyy usein käytettyjä käsitteitä niiden ongelmallisuudesta käsin: on liian myöhäistä puhua sovituksista tai anteeksiannosta, kun sisällissodan sukupolvi on jo edesmennyt. Toisaalta myötätunto ja ”sovinnon” mieli saattavat häivyttää toimijuutta, toisin sanoen vastuullisuutta ja osuutta sodan tapahtumiin ja uhrien kärsimyksiin.⁵³ Onko kirkon sovintopuhe ollut tällaista puhdistautumisriittiä, jolla se pyrkii piiloutumaan menneisyydeltään ja väistämään toimijuutensa myös sisällissodan ankarimmissa toimenpiteissä?

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on pohtinut anteeksipyyntöään pitkään ja hartaasti. Sisällissodan päättymisen jälkeen ja erityisesti keskusteluilmapiirin vapauduttua moni punaisten jälkeläinen tai muutoin tapahtumien koskettama suomalainen on kirkolta sitä myös odottanut. Anteeksipyyntöä on vaadittu esimerkiksi siitä syystä – ja syyllisyydestä –, että kirkko ei pysynyt sodan aikana puolueettomana, tai kohtelustaan punavankeja, -vainajia ja heidän omaisiaan kohtaan.

⁵⁰ Huhta 2009, 7.

⁵¹ Forsberg 2012, 80-83, 86-87.

⁵² Fingerroos 2019, 260-262.

⁵³ Kinnunen 2018, 358.

Erityisesti 2010-luvulla piispat ovat kommentoineet kirkon anteeksipyyntöjen merkitystä ja mahdollisuutta. Silloinen kenttäpiispa Pekka Särkiö huomautti kuitenkin myös sodan lopputuloksesta, ja kehotti pohtimaan suomalaisten ja kristinuskon kohtaloa, mikäli sisällissota olisi kääntynyt punaisten voittoon. Kenttäpiispan blogikirjoitus oli vastine aiemmin Helsingin Sanomien mielipidepalstalla esitettyyn näkemykseen kirkon anteeksipyyntöjen tarpeellisuudesta.⁵⁴ Jo keväällä 2007 kuultiin myös työväenliikkeen suunnasta merkittävä puheenvuoro anteeksipyyttämisestä, kun Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestön puheenjohtaja Matti Viialainen arvioi työväenliikkeen olevan evankelis-luterilaiselle kirkolle anteeksipyyntöjen velkaa sisällissodan tapahtumista ja väkivallanteoista.⁵⁵ Sovinnon ulottuvuuksia tai mahdollisuuksia kuvaa hyvin, että kädenojennus johtaa usein toiseen, pahoittelu ja vastapuolen ymmärtämisen pyrkimys samankaltaiseen vastatoimeen.

Sovintoa kirkon vaikean sotamenneisyyden kanssa ja toisaalta anteeksipyyntöjen tarvetta pohdiskeli sisällissodan satavuotismuistovuoden aattona myös arkkipiispa Kari Mäkinen. Mäkinen avasi Kansan Uutisten haastattelussa näkökulman myös anteeksipyyntöön, joka hänen mielestään oli kirkolle irrelevantti tapa ikään kuin puhdistautua vanhasta taakasta. Mäkinen myös viittasi anteeksipyyntöjen anakronismiin, eli väärään ajoitukseen: henkilökohtaisesti syyttömät ihmiset eivät voi pyytää anteeksi sadan vuoden takaisia tapahtumia. Arkkipiispa kuitenkin halusi erottaa anteeksipyyntöproblematiikasta välttämättömänä historian tuntemisen ja tunnustamisen. Hänen mukaansa sisällissodassa kristityt Suomessa tappoivat toisiaan ja luterilainen kirkko asettui sodassa ensi valkoisten, myöhemmin voittaneiden puolelle, mistä seikasta kirkko ei voi olla ylpeä. Niin Särkiön, Mäkisen kuin muidenkin piispojen kannanotoissa 2010-luvulla ja erityisesti vuonna 2018 korostuu toive sovinnosta, joka rakentuu myös yli kaiken sen mitä jälkipolvet eivät voi hyväksyä ja ymmärtää ja jonka kulmakivenä on käsitys kansakunnan yhteisestä historiasta. Kirkko ei ollut sodan aikana vain valkoinen tai punaisia vastaan, eikä kirkko ollut – tai ole – yhtä kuin sen papisto, vaan kaikki kirkon jäsenet, seurakuntalaiset.⁵⁶

⁵⁴ Särkiö 2014. Pirskanen 2019, 38-39, 45.

⁵⁵ Laurikko 2007.

⁵⁶ Toljonen 2017. Häkkinen 2018. Laajasalo 2018.

Sisällissodan satavuotismuistopäivän aattona, tammikuussa 2018 eduskunnassa vietettiin muistohetki, jossa eduskuntapuolueiden puheenjohtajat pitivät yhteisen puheenvuoron. Puheenvuoro käsitteli myös sovintoa, jos demokratiaa ja yhteiskunnallista eheyttäkin. Tilaisuus oli yksi Valtioneuvoston kanslian asettaman Muistovuosi 1918-hankkeen tapahtumista. Poliittisten johtajien yhteinen puheenvuoro nosti suomalaisessa demokratiassa erityisen keskeiseksi juuri sovinnon, toiveen, että vuoden 1918 tapahtumia kunnioitetaan sovinnon hengessä, sillä sovinto on yksi keskeisistä kulmakivistä, jolle Suomi on rakennettu. Sekä Suomen evankelis-luterilaisen kirkon että Suomen valtionjohdon yhteinen toive sisällissodan satavuotismuiston kunnioittamiseen oli paitsi kutsu rakentaa eheyttä ja sovintoa, myös katsoa menneeseen rohkeasti ja muistaa. Sodassa menehtyneiden määrä oli valtava ja kaikki inhimillinen kärsimys mittaamaton. Kärsimys on ollut lopulta yhteistä, vaikka sodan aikana ja välittömästi sen jälkeen se näyttäytyi monin eri kasvoin.⁵⁷

Sovinto traumaattisten vaiheiden jälkeen tarkoittaa aina kompromissia, ja suostumista avoimeen, toisaalta päättymättömään prosessiin. Kansanmurhiin, konflikteihin, sisällissotiin ja esimerkiksi kirkkojen hengelliseen tai muuhun väkivaltaan on erityisen vaikeaa jälkikäteen paitsi etsiä sovintoa, myös oikeutta. Esimerkiksi kaikkia väkivaltaisuuksiin osallistuneita ei voida tuomita oikeudessa, koska väkivallan tekijöitä ja siitä osallisia on vaikeimmissa tapauksissa liikaa. Tässä mielessä kysymys historian hyvittämisestä on erityisen haasteellinen. Totuus- ja sovintokomissiot, joita on perustettu perkaamaan edellä mainittujen vaiheiden aiheuttamia traumoja, ovat toisaalta foorumi avoimeen keskusteluun ja haavojen kohtaamiseen. Niiden arvo on myös pyrkimyksissä purkaa tulevaisuuden sukupolvien kohdalla asettumista jollekin puolelle ja vastakkainasettelun problematiikkaa.⁵⁸ Suomen sisällissodan osalta totuus- ja sovintokomissiota oli vaatimassa erityisesti sodan 90-vuotismuistovuoden lähestyessä silloinen pääministeri Paavo Lipponen. Lopulta komissio jäi sellaisenaan perustamatta, mutta erityisesti 2000-luvun loppuvuosina päästiin kuitenkin sisällissodan osalta hyvään keskusteluyhteyteen.⁵⁹

Sovinto tarkoittaa suostumista sisällissodan ja menneisyyden haavoihin, mutta varoo sovittamasta liian ristiriidattomasti yhteen muistoja, jotka voivat sodan eri osapuolilla olla hyvin

⁵⁷ Valtioneuvosto 1918.

⁵⁸ Peltonen 2012, 132-133.

⁵⁹ Snellman 1997, 14-15.

erilaiset. Muistaminen on ennen muuta tunneperäinen kokemus, ei objektiivinen totuus. Sisällissodan niin sanotut muistin paikat, taistelu- ja teloituspaiikat ovat piirtyneet suomalaiseen maisemaan monilla eri paikkakunnilla ja ovat osa myös nykyihmisten asuinympäristöä. Ajan saatossa hautoja on voitu siirtää tai vainajia haudattu virallisiin hautausmaihin. Myös itse paikkojen uhri- tai sankarimuiston profiili on muuttunut ehkä enemmän kertomukseksi menneisyydestä, jonka kerroksissa ovat erilaiset tavat muistella ja yhä kauempana se, mitä todella on tapahtunut.⁶⁰ Kun Ylöjärveläiset saivat vuoden 2018 itsenäisyyspäivänä kokoontua juhlaan, jossa jumalanpalveluksen jälkeen hautausmaalla paljastettiin sisällissodan muistomerkkiin liitetyt, vakaumuksensa puolesta kuolleiden punaisten nimilaatat, saivat nämä 87 vainajaa vihdoinkin sen mitä sisällissodan voittajat olivat heiltä sata vuotta aiemmin riisuneet: nimensä, ja muistamisen. Itsenäisyyspäivän vietto Ylöjärvellä muistutti kunnan ja seurakunnan yhdessä järjestämään tilaisuuteen kokoontuneita myös siitä, että ihmiseltä voi riistää vapauden, kunnian ja jopa elämän, mutta yhteisöllä, sillä mitä hän on osa, on tarve muistaa.⁶¹

Sovinto voi olla mahdollinen myös ilman anteeksipyyntöjä tai anteeksiantamista. Sovintoa voi edistää toisaalta muistamalla ja tunnustamalla tosiasiat, mutta kykenemällä myös jättää tulkitsematta nykyhetkestä käsin menneisyyden ihmisten toimintaa ja motiiveja. Sisällissodan sovintoa on rakennettu yhteiselle kärsimykselle. Historia on toisaalta hyvittämätön, toisaalta täynnä mahdollisuuksia purkaa ylisukupolvista painolastia. Anteeksiantoa, muistamista ja unohtamista ei kokonaan voi erottaa toisistaan. Anteeksipyyttäminen ei takaa prosessin loppuun saattamista tai asian unohtamista, mutta voi edistää vaikean tilanteen ratkaisua tai lieventää olosuhteita esimerkiksi uuden konfliktin estämiseksi⁶²

4. JOHTOPÄÄTÖKSET

Sisällissotavuoden 1918 aikana siunattiin hautaan sekä punaisen että valkoisen osapuolen uhreja. Sodan ensimmäisten viikkojen ja kuukausien jälkeen hautaaminen sotatilanteen vallitessa ilmeisesti hankaloitui erityisesti punakaartissa taistelleiden kaatuneiden osalta. Sotamenestyksen kääntyessä

⁶⁰ Heimo 2010, 138-143.

⁶¹ Haukka 2018.

⁶² Nyyssönen 2012, 202.

valkoisille evankelis-luterilainen kirkko toimi pääasiassa virallisen esivallan edustajana valkoisten rinnalla, mikä vaikutti myös siihen, miten kaatuneiden punaisten tai myöhemmin myös muiden punaisten toimintaan osallisuudesta tuomittuina surmattujen hautaaminen oli mahdollista. Tuntemattomia punaisten hautoja syntyi taistelu- ja teloituspaikoille, eikä vainajia ollut mahdollista saada kotipaikkakunnalle haudattaviksi. Käytännöt eri puolilla Suomea seurakunnissa ovat vaihdelleet, mutta suuri osa punaisista jätettiin paitsi hautaan siunaamatta, myös asianmukaisesti hautaamatta sodan myöhemmissä vaiheissa ja sen jälkiselvittelyissä. Heistä moni oli sodan päättymisen jälkeen teloitettuja tai vankeudessa, erityisesti vankileirien kurjissa oloissa surmansa saaneita. Punaisten vainajien tarkka lukumäärä ja joidenkin osalta menehtymiseen tai katoamiseen johtaneet vaiheet ovat edelleen epäselviä: seurakunnissa oli epävarmuutta vainajien merkitsemisestä ja toisaalta monen kaatuneen tai teloitettun kuolinpaikka oli jäänyt tuntemattomaksi. On huomattava, että valtionjohdon taholta punaisten hautaamista ei missään vaiheessa kielletty, vaan ministeri Setälän asetuksella luvattiin hautaaminen yleisiin hautausmaihin sekä lisäksi hautapaikkojen merkitseminen aidoilla.

Samaan aikaan kun valkoisille järjestettiin sankarihautajaisia, punaisten sotavainajat jäivät tai jätettiin viimeiseen lepoonsa sorakuopissaan, joista monet olivat joukkohautoja. Kirkolla ei ollut varsinaista laillista perustetta toimia tällä tavoin, sillä vuonna 1918 Suomessa vallitsi niin sanottu uskontopakko ja suurin osa suomalaisista oli nimenomaan evankelis-luterilaisen kirkon jäseniä. On syytä erottaa toisistaan myös hautaaminen ja hautaan siunaaminen: kaikissa punaisten hautajaisissa ei kaivattu pappia tai uskonnollista seremoniaa, vaikka niissäkin maallikot saattoivat puhua kristillissävyisiä muistopuheita. Kirkkolaki silti velvoitti seurakuntapapista toimittamaan jäsenilleen kristillisen hautauksen, joko tavallisella tai lyhyemmällä kaavalla. Viime mainittua sovellettiin kirkkolain määrittelemissä erityisissä tapauksissa vainajan elämän- tai kuolintavasta riippuen.

Kirkossa nousi myös hautaan siunaamisten kohdalla suureksi tulkinnalliseksi kysymykseksi sisällissodan punaisten ja koko työväestön mahdollinen sosialistinen ja siten ideologinen vastarinta kristinuskoa kohtaan. Sotaa edeltäneet ja sen aikaiset tapahtumat ikään kuin perustelivat sen, miksi punaisia ei tarvitse siunata hautaan: heidän olivat itse hylänneet kirkon.

Siinä missä suojeluskunnat huolehtivat valkoisten sotavainajien osalta sankarihautajaisista ja kirkko toisaalta muodosti niille vain välttämättömän toimintaympäristön, punakaartilaisten ja muiden punaisten hautauksista ottivat vastuuta työväenyhdistykset. Yhdistysten huolehtimia toveri- ja veljeshautoja perustettiin virallisten hautausmaiden ulkopuolellekin. Muistaminen ja muisteleminen oli punaisten vainajien läheisille ja aatetovereille pääsääntöisesti esivallan näkökulmasta väärin ja sitä pyrittiin myös rajoittamaan ”rikoksen ylistämisenä.” Muistomerkkien pystyttämistä punaisten hautapaikoille oli vakavia erimielisyyksiä vielä vuosikymmeniä sodan jälkeen, ja myös seurakunnissa oli pyrkimyksiä estää niiden pystyttäminen. Punaisten vainajien muiston päämäärätietoinen häivyttäminen jatkui myös kirkossa aina toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan saakka. Tarvittiin uusia sotia, jotta ihmiset saivat kuoltuaan yhdenvertaisemman aseman.

Hautaan siunaaminen kirkollisena toimituksena paitsi kuului kirkon jäsenille, siihen sisältyi monia erilaisia merkityksiä: kirkollinen siunaaminen merkitsi kunniallista hautaan saattamista, kertoi ihmisen arvosta omasta yhteisössään sekä piti sisällään myös sielunhoidollisen näkökulman. Kirkolla oli omassa toimituksessaan jotain mitä mikään muu instituutio ei voinut samalla tavalla tarjota: vain kirkolla oli valta siunata tai jättää siunaamatta. Papistolla on ollut hallussaan valta paitsi evätä yksittäinen hautaan siunaaminen, myös vaikuttaa yhdessä muun paikallisen esivallan kanssa siihen, että siunaamatta jättämisestä on tullut normaali käytäntö. Poliittiset jännitteet, sekasortoinen tilanne ja mahdolliset esimerkit työväestön kielteisestä suhtautumisesta kirkkoon aiheuttivat tulkintoja, että punaiset eivät kaipaa siltä palveluksia, mikä mahdollisesti myös piti osittain paikkansa. Kirkollinen hautaan siunaaminen sai kuitenkin sisällissodan myötä vallan, väkivallan ja rankaisun sävyjä, koska sitä käytettiin arvioimaan ihmisen yhteiskuntakelpoisuutta ja esivallalle kuuliaisien kansalaisten mittana. Kristillisen teologian mukaan Kristus on se, joka tuo ihmiskunnalle sovinnon Jumalan kanssa ja sovinto eheyttää sen mikä on ihmisen jumalasuhteessa mennyt rikki, sen mitä ihminen ei itse voi korjata, synnin. Siunaamatta jääneet ja jätetyt kirkon jäsenet jäivät vaille myös tätä kristillisen lohdutuksen syvintä elementtiä. Siunaamatta jääminen merkitsi hylkäämistä toiseuteen ja yhteisön ulkopuolelle, syntiseksi vailla armoa: häpeään, josta ei ollut tietä ulos elävänä eikä kuolleena. Luopumalla tai kieltäytymällä siunaamisesta luterilainen kirkon voi myös tulkita osin hylänneen raamatullisen ihmiskäsityksen, jonka mukaan jokainen on Jumalalle yhtä arvokas.

Hautaan siunaaminen on ollut sisällissodan jälkeisinä myöhäisempinä vuosikymmeninä, erityisesti 1990-2010-luvuilla Suomen evankelis-luterilaiselle kirkolle toimitus tai toimintamuoto, jolla on sovinnon kasvot. Kirkko on näissä punaisten siunaamisissa ja yhtä lailla yhteiskunnallisesti kaikissa vuoropuheluissa ja yhteisissä sisällissodan muistamisen tilaisuuksissa osoittanut oman inhimillisyytensä: vaikka sen sanoma on Jumalasta, kirkko itsessään on ihmisten kirkko. Käsitteenä kirkko tarkoittaa paitsi rakennusta, myös kaikkia seurakuntalaisia, mitä ajatusta on sovintokeskusteluissa haettu. Se mitä kirkon työntekijät, papit, vuonna 1918 tekivät tai jättivät tekemättä, ei ollut koko kirkon eli kaikkien seurakuntalaisten mielipide tuolloin, eikä se ole ollut sitä sodan jälkeenkään. Sovintoprosessissa kirkko on erityisesti 2000-2010-luvuilla piispojensa johdolla käynyt rohkeasti murtamaan vastakkainasetteluja ja toisaalta käsitystä päättymättömästä” valkoisen kirkon ristiretkestä.” Sisällissodan jälkiselvittelyissä monet punaiset ja heidän läheisensä joutuivat kokemaan, että kirkko tuomitsi heidät, heidän elämänsä ja valintansa – tai toisaalta vähätteli työväestön kärsimyksiä ja epätasa-arvoisia oloja.

Sodan haavoihin suostuminen on ollut osa pitkää prosessia, jonka kautta on mahdollista puhua sovinnosta tai pyrkiä siihen. Kenen kanssa tässä kohtaa kirkko hakee tai hakisi sovintoa? Siunaamatta jääneiden punaisten siunaaminen jälkikäteen erityisesti 1990-2010-luvuilla on ollut merkittävä osa kirkon omaa sovintotyötä ja toisaalta yhteistä työtä sodan tapahtumien äärellä, jota on pitänyt käydä paitsi kirkon, niin valtiovallan kuin työväenliikkeen edustajienkin – oikeastaan kaikkien suomalaisten, ja työ on edelleen kesken. Suomalainen yhteiskunta on rakennettu näille haavoille. Niitä eivät papit tai piispat ole jälkikäteen siunatessaan voineet kokonaan parantaa, mutta siunaustilaisuuksien järjestäminen eri hiippakuntien seurakunnissa on ollut osoitus yhteisestä pyrkimyksestä ymmärtää sitä kärsimystä mikä on ollut ja myös antaa asioille rauha. Punaisten vainajien omaiset ovat ehkä ensimmäistä kertaa saaneet surra ja kertoa tapahtumista avoimesti. Siunaamisia edeltäneet vainajien siirtämiset joukkohaudoista seurakunnan hautausmaille osaltaan kertovat, kuinka tuskallisen ja pitkän matkan myös tuntemattomiin tai kaukasiin hautoihinsa jääneiden läheiset jälkipolvineen ovat asioiden kanssa käyneet. Osa heistä on erkaantunut kirkosta juuri tämä historiansa vuoksi, osa taas on kokenut juuri kirkollisen siunaamisen erityisen merkitykselliseksi. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen käsittelemä kantelutapaus vuosina 2006-2007 kuitenkin osoittaa, että jälkikäteen siunaamiset herättävät myös vastustusta ja ristiriitaisia

reaktioita. Tuolloin apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedt joutui taustoittamaan siunaamisia kirkkohallitukselta ja ratkaisussaan ottamaan kantaa kysymykseen punaisten vainajien vakaumuksen kunnioittamisesta sekä siihen, onko kirkko siunatessaan syylistynyt sen rikkomiseen asianosaisten mielipiteiden puuttuessa. Hän kuitenkin päätyi ratkaisussaan toteamaan, ettei sen enempää uskonnonvapaus- kuin muitakaan lakeja ollut rikottu. Apulaisoikeusasiamiehen lausunnon mukaan kirkon toimituksissa toisaalta on aina lähtökohtaisesti se mahdollisuus, että joku loukkaantuu. Lindstedt silti koki postuumit siunaamiset kirkon osalta sovinnon eleenä tai sovituksena sen luopumiselle ydintehtävästään sisällissodan aikana 1918.

Siunaus- ja muistotilaisuuksien järjestämisessä 1990-2010-luvuilla on kantavana voimana ollut paljon myös poliittisen vasemmiston, työväenliikkeen sekä sosialidemokraattien ja luterilaisen kirkon yhteinen pyrkimys saattaa loppuun työ punaisten vainajien kohdalla. Lapuan hiippakunnan piispa Yrjö Sariolan ajatus oli Mänttä-Vilppulan vainajien siunaamisessa vuonna 1994, että tilaisuus toimitettiin monta vuosikymmentä liian myöhään. Hän kuten muutkin siunaamisia toimittaneet ja tilaisuuksia järjestäneet kuitenkin totesivat, että sovinnon näkökulmasta koskaan ei ole liian myöhäistä toimia oikein. Siunaustoimitukset myös ovat alleviivanneen evankelis-luterilaisen kirkon merkitystä suomalaisten elämässä sisällissodan aikana ja edelleen. Sen toiminnalla on myös laaja yhteiskunnallinen merkitys, joka on korostunut sotien ja murren aikana. Hautaan siunaamiset ovat olleet kirkon työtä ihmisarvon luovuttamattoman arvon ja yhdenvertaisuuden puolesta.

Sovinto ei välttämättä tarkoita sitä, että on pyydettyvä anteeksi menneisyyttään. Arkkipiispan ajatus Sovinnon vuonna 2018 kuului, että anteeksipyyttäminen nykyhetkessä olisi väärää haavojen parantelua. Sovinto on pikemminkin ollut halua nähdä, kuinka sisällissodan arvet ovat edelleen läsnä, nuoremmissakin sukupolvissa sekä tahtoa tunnustaa väärin menettely ja tuhoiset teot – se on suostumista muistamiseen. Tässä mielessä myös sisällissodan sovinto on avoin ja päättymätön prosessi, joka muuttuu, mukautuu ja kasvaa suomalaisten mukana ajan saatossa. Suomen evankelis-luterilainen kirkko on hakenut sitä sisällissodan aikaisia laiminlyöntejään korjaamalla: siunaamalla satoja punaisia haudan lepoon vielä vuosikymmeniä sodan päättymisen jälkeen. Sovinto on piirretty hiekkaristillä paitsi heihin, myös kaikkiin tuleviin sukupolviin.

5 LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Painamattomat lähteet

Anttonen, Lasse. 1995. "Sovinnon juhla parantaa arpia." *Kuorevesi-Mänttä-Vilppula-lehti*. 3.10.1995.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedtin ratkaisu kanteluasiassa koskien punaisten jälkikäteen hautaan siunaamista. 13.11.2007.

[C:\Temp\EOAM_1473_V06.JL_KIR.pdf.pdf \(oikeusasiamies.fi\)](C:\Temp\EOAM_1473_V06.JL_KIR.pdf.pdf)

Haukka, Terhi 2018. "Nimeäni ei ole unohdettu"- punaiset saivat nimensä Ylöjärven muistomerkkiin. Verkkolehti *Vasen Kaista* 7.12.2018. ["Nimeäni ei ole unohdettu" – punaiset saivat nimensä Ylöjärven muistomerkkiin - VASEN KAISTA](#)

Hautustoimilaki. 2003. "1 luku Yleiset säännökset 2§ Yleiset velvollisuudet." <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030457>

Huilla, Kimmo. 2018. "Punaiset siunattiin Ruovedellä jo vuonna 1918" *KMV* 5.12.2018. <https://www.kmvlehti.fi/elamanmeno/art-2000006779587.html>.

Häkkinen, Seppo. 2018. Mikkelin piispa Seppo Häkkisen saarna sisällissodan muistojumalanpalveluksessa 11.3.2018 Lapinlahden kirkossa. <https://www.mikkelinpiispa.fi/puheet/saarna-lapinlahden-kirkossa-11-3-2/2018/>

Jalava, Markku. Sähköpostitse tämän kandidaatintutkielman kirjoittajalle toimitettuja otteita Nurmijärven seurakunnan historiasta *Kirkkotiellä*. Jalava, Markku. 2008.

Kotimaa-lehti 6.12.1918 nro 60, 4. [06.12.1918 Kotimaa no 60 - Digitaaliset aineistot - Kansalliskirjasto](#)

Kalliala, Kaarlo. 2018. Turun piispa Kaarlo Kallialan puheet Porissa punaisten siunaustilaisuudessa ja hautamuistomerkin paljastamisessa 18.7.2018. Suomen evankelisluterilaisen kirkon mediatiedote 18.7.2018. <https://evl.fi/tiedote/piispa-kalliala-siunasiporin-1918-punaisten-puolen-vainajat/>

Kärsimysten teiltä: kymmenvuotismuistoja. 1928.

<https://helda.helsinki.fi/bitstreams/b8ee1875-3d37-4240-bf52-2b92c113e291/download>

<http://hdl.handle.net/10138/144335>

Laajasalo, Teemu 2018. "Pienestä suureksi". Helsingin hiippakunnan piispa Teemu Laajasalon saarna valtiopäivien avajaisjumalanpalveluksessa 6.2.2018. <https://www.kdlehti.fi>

Laakso, Antti. 2018. "Porissa siunattiin vihdoinkin vuoden 1918 punaisia ja paljastettiin muistomerkki." STT/Yle verkkouutinen 18.7.2018. <https://yle.fi/a/3-10310686>

Laurikko, Jari. 2007. "SAK:n Viialainen herättelee työväenliikkeen omaatuntoa" *Turun Sanomat* 1.5.2007.

Lindstedt, Jukka. 2007. *Eduskunnan apulaisoikeusasiamies Jukka Lindstedtin ratkaisu kanteluasiassa koskien punaisten jälkikäteen hautaan siunaamista*. 13.11.2007.

[C:\Temp\EOAM_1473_V06.JL_KIR.pdf.pdf \(oikeusasiamies.fi\)](C:\Temp\EOAM_1473_V06.JL_KIR.pdf.pdf)

Niemi, Jari. 2019. "Joukkohauta avataan: Heli Särkkä haluaa siirtää isoisänsä jäännökset" *Apu* 19.1.2019. <https://www.apu.fi/artikkelit/joukkohauta-avataan-heli-sarkka-haluaa-siirtaa-isoisansa-jaannokseta-siirtaa-isoisansa-jaannokset>

Nurmijärvi-Seura ry. "Vuosi 1918 – Kosto vaihtaa väriä" <http://xn--nurmijarviseura-bib.fi/aikamatka-historiaan/vuosi-1918-kosto-vaihtaa-varia/>

Paarma, Jukka. 2008. "Anteeksipyyntöön vai opiksi ottamisen aika" *Turun Sanomat* 21.02.2008. <https://www.ts.fi/puheenvuorot/1074262340>.

Piirainen, Marko 2017. "Piiraisen puhe Punaisten muistomerkillä 1.5. Huittisissa". *Auto- ja Kuljetusalan Työntekijäliitto AKT ry* 2.5.2017. <https://www.akt.fi/uutiset/piiraisen-puhe-punaisten-muistomerkilla-1.5-huittisissa/>

Pirkanen, Reetta. 2019. *Sovinto? Suomen evankelis-luterilaisen kirkon arkkipiispan ja kenttäpiispan sisällissotakeskustelu muistovuonna 2018*. Pro gradu - tutkielma, Joensuun yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20191157>

Saulo, Sandra. 2018. *Vankileirilaulut – kansanlaulun viimeinen aalto*
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/05/29/vankileirilaulut-kansanmusiikin-viimeinen-aalto>.

Sotasurmasampo 1914-1922. <https://sotasurmat.narc.fi/fi/>

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Katekismus. 1999. <https://katekismus.fi/sakramentit/34.html>

Särkiö, Pekka. 2014. "Tulisiko kirkon pyytää anteeksi vuotta 1918?" 9.1.2014. *Blogi Kotimaa-lehdessä*. <https://www.kotimaa.fi/blogit/tulisiko-kirkon-pyytaa-anteeksi-vuotta-1918/>

Toljonen, Siskotuulikki. 2017. "Kirkko oli voittajien puolella 1918" Arkkipiispa Kari Mäkisen haastattelu. *Kansan Uutiset* 30.12.2017. <https://www.ku.fi/artikkeli/3827196-kirkko-oli-voittajien-puolella-1918>

Valtioneuvosto. 2018. *1918 sisällissodan muistohetki Eduskunnassa* 26.1.2018 – Yhteinen lausuma. https://api.hankeikkuna.fi/asiakirjat/7eb749ba-416f-49a6-a553-6dd5cb6ed38c/d328666f-8e75-4960-83d1-0311c6265dc8/PUHE_20190114080716.pdf

Painetut lähteet

Kirkkohallitus. 2006. Lausunto nro 2006-00789 eduskunnan apulaisoikeusasiamiehelle punaisten hautaan siunaamisista. Liitteenä selvitykset Turun arkkihiippakunnan tuomiokapitulilta sekä Espoon, Helsingin, Tampereen, Porvoon, Lapuan, Mikkelin ja Oulun hiippakuntien tuomiokapituleilta. 7.12.2006.

Kirkkolaki Suomen suuriruhtinaanmaan evankelislutherilaiselle kirkolle : annettu joulukuun 6 p:nä 1869. Helsinki: 1901.

Lappalainen, Tuomo. 2006. "Sisällissodan sekava saldo 1+5+4-18" *Suomen Kuvalehti* 24.3.2006.

Lindstedt, Jukka. 2006. *Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen lausuntopyyntö kirkkohallitukselle*. 11.10.2006. Dn. 1473/4/06.

Sariola, Yrjö. 1994. "Sovinnon juhla" Lapuan hiippakunnan piispa Yrjö Sariolan siunauspuhe 17.9.1994 Vilppulan hautausmaalla. Vilppulan seurakunnan piispantarkastuskertomus 16.-18.9.1994. Lapuan hiippakunnan tuomiokapituli.

Snellman, Saska. 1997. "Sotauhrien totuuskomissio" *Suomen Kuvalehti* 5.12.1997.

Toivonen, Raimo. 1994. "Mitä haavoja papit nyt parantavat?" *Mielipidekirjoitus Helsingin Sanomissa* 10.10.1994.

Kirjallisuus

Ajo, Martti. 2017. *"Punainen eskatologia: Jumalan valtakunta ja työväenliike Sigfrid Sireniuksen teologis-aatteellisessa ajattelussa ja kristillis-yhteiskunnallisessa toiminnassa vuoteen 1924 asti"*. Helsinki: Helsingin yliopisto, teologinen tiedekunta.

Eerola, Jari ja Eerola, Jouni. 1998. *Henkilötappiot Suomen sisällissodassa 1918*. Tammisaari: Tie Tammisaareen-toimikunta.

Fingerroos, Outi. 2004. *"Punaisen Viipurin muistin paikat 1918"* Teoksessa *Uskonnon paikka: kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*, toimittajat Outi Fingerroos, Minna Opas ja Teemu Taira. 2. painos. Helsinki: SKS.

Fingerroos, Outi. 2009. *"Viipurin punaiset kuolemat"*. Teoksessa *Sisällissodan Pikkujättiläinen*, toimittajat Pertti Haapala ja Tuomas Hoppu. Porvoo: WSOY.

Forsberg, Tuomas. 2012. *"Poliittisen anteeksiannon rajat ja mahdollisuudet"* Teoksessa *Voiko historiaa hyvittää*, toimittaja Jan Löfström. Helsinki: Gaudeamus.

Haapala, Pertti. 2009. *"Kun kansankirkko hajosi"* Teoksessa *Sisällissota 1918 ja kirkko*, toimittaja Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.

Heimo, Anne. 2010. *Kapina Sammatissa. Vuoden 1918 paikalliset tulkinnat osana historian yhteiskunnallisen rakentamisen prosessia*. Helsinki: SKS.

Huhta, Ilkka. 2010. *Papit sisällissodassa 1918*. Helsinki: Kustannus-Osakeyhtiö Kotimaa/Kirjapaja.

Huttunen, Niko. 2010. *Raamatullinen sota: Raamatun käyttö ja vaikutus vuoden 1918 sisällissodan tulkinnoissa*. Historiallisia Tutkimuksia 255. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 216. Helsinki: SKS, SKHS.

Huttunen, Niko. 2018. Vihan lietsonnasta sovintoon: Kristus sisällissodan symbolina. *Teologia.fi, teema 2018/3: Sovitus ja sovinto*.

Kena, Kirsti 1979. *Kirkon aseman ja asenteiden muotoutuminen itsenäistyneessä Suomessa 1918-1922*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 110. Helsinki: SKHS.

Lintunen, Tiina. 2017. *Punaisten naisten tiet*. Helsinki: Otava.

Mustakallio, Hannu. 2009. *"Kirkon johto, pappispoliitikot ja herätysliikkeet"* Teoksessa *Sisällissota 1918 ja kirkko*", toimittaja Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.

Nyyssönen, Heino. 2012. *"Jälkisanat : anteeksianto, muistaminen ja unohtaminen"* Teoksessa *Voiko historiaa hyvittää?*, toimittaja Jan Löfström. Helsinki: Gaudeamus.

Pekkalainen, Tuulikki. 2014. *Lapset sodassa 1918*. Helsinki: Tammi.

Peltonen, Ulla-Maija. 2012. *"Hauras hyvyys ja anteeksianto sodan muistoissa"*. Teoksessa *Voiko historiaa hyvittää?*, toimittaja Jan Löfström. Helsinki: Gaudeamus.

Peltonen, Ulla-Maija. 2003. *Muistin paikat: vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 894. Helsinki: SKS.

Peltonen, Ulla-Maija. 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 657. Helsinki: SKS.

Rasila, Vilho. 2012. *"Sotasurmatiedostossa on ongelmia."* *Historiallinen Aikakauskirja 4/2012*.

Sankarihautausmaiden perinne, hoito ja kunnostus. 2012. Helsinki: Museovirasto.

Siltala, Juha. 2009. *Sisällissodan psykohistoria*. Helsinki: Otava.

Sinä olet kanssani. Kirkollisten toimitusten opas. 2009. Helsinki: Kirkkohallitus.

Suoninen, Eero. 1999. *"Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen"* Teoksessa *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Toimittajat Arja Jokinen, Kirsi Juhila ja Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino.

Tepora, Tuomas. 2018. *"Muuttuvat näkemykset vuodesta 2018"* Teoksessa *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittajat Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Alkuperäisteos *"The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy"* julkaistu 2014. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.

Tikka, Marko. 2009. *"Kirkko ja suojeluskunnat. Järkiavioliitto, pakkoavioliitto vai epäpyhä allianssi?"* Teoksessa *Sisällissota 1918 ja kirkko*, toimittaja Ilkka Huhta. Helsinki: SKHS.

Tikka, Marko. 2018. *"Suomen sisällissodan tapahtumat"* Teoksessa *Rikki revitty maa: Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*. Toimittajat Tuomas Tepora ja Aapo Roselius. Alkuperäisteos *"The Finnish Civil War 1918: History, Memory, Legacy"* julkaistu 2014. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.

Turunen, Mirja. 2005. *Veripellot. Sisällissodan surmatyöt Pohjois-Kymenlaaksossa 1918*. Jyväskylä: Atena.

Wetterstrand, Tuija. 2019. *Hennalan helvetti. Kasvatustyötä Hennalan kasarmeissa 1918*. Helsinki: SKS.

Ylikangas, Heikki. 1993. *Tie Tampereelle*. Helsinki: WSOY.

6 LIITTEET

Lähettämäni vapaamuotoinen kysely Suomen evankelis-luterilaisen kirkon hiippakuntiin ja kirkkohallitukselle syyskuussa 2023.

Hei!

Lähestyn hiippakuntaanne ns. tieto- ja avunpyynnöllä historian kandidaatin tutkielmani lähdeaineistoa varten. Olen opintovapaalla oleva Sodankylän seurakunnan kirkkoherra ja Lapin lääninrovasti ja nyt, kandidaattivaiheen historian opiskelijana täällä Jyväskylässä.

Aion tutkielmassani käsitellä 1918 Suomen sisällissodan punaisen osapuolen vainajien, jotka jäivät sodan aikana tai jälkeen siunaamatta (haudattiin siunaamatta), jälkikäteen siunaamisia. Näitä on toimitettu useissa hiippakunnissa monen eri vuosikymmenen aikana, on tiedossani.

Voisitko ystävällisesti antaa tietoja oman hiippakuntasi osalta, mikäli mahdollista, vastaamalla seuraaviin kysymyksiin. Voit myös välittää pyyntöni toiselle henkilölle, mikäli koet niin, ja samoin voit vastauspostiin linkata esimerkiksi hiippakunnan uutisia tai viitteen tuomiokapitulin istuntotiedotteesta tai päätöksestä siunaustilaisuuden järjestämistä koskien.

1. Onko hiippakuntasi alueella toimitettu sisällissodan punaisten vainajien siunaamisia vuoden 1918 jälkeen; jos, milloin ja missä (paikka ja päivämäärä), ja kuka/ketkä toimittivat (piispa / kirkkoherra(t))?
2. Jos siunaustilaisuuksia on järjestetty, yksi tai useampia, siunattiinko yksi/monta/kuinka monta, jos tiedossa, vainajaa samalla?
3. Millainen prosessi tilaisuuden järjestämistä edelsi, kenen/keiden aloitteesta siihen päädyttiin/alettiin suunnitella?
4. Tilaisuuden kulusta, jos tietoa (linkkejä uutisiin esim.)
5. Vainajien omaisten ajatuksia/tunnelmia (jos kirjattu ylös tai tiedossa)?
6. Liittyikö siunaustilaisuuden järjestämiseen ristiriitoja tai vastustusta; jos, keiden toimesta? Johtivatko asiat esimerkiksi kanteluihin?

Kiitän tuhannesti ja lämpimästi jo etukäteen, kaikesta infosta. Jos kysymyspatteristo tuntuu työläältä, jokin valitsemasi yksinkertainen tapa vastata auttaa sekin paljon.

Jyväskylän sateista, ystävällisin terveisin

Hanna Kuusela
historian kandidaatti- ja maisteriohjelman opiskelija